

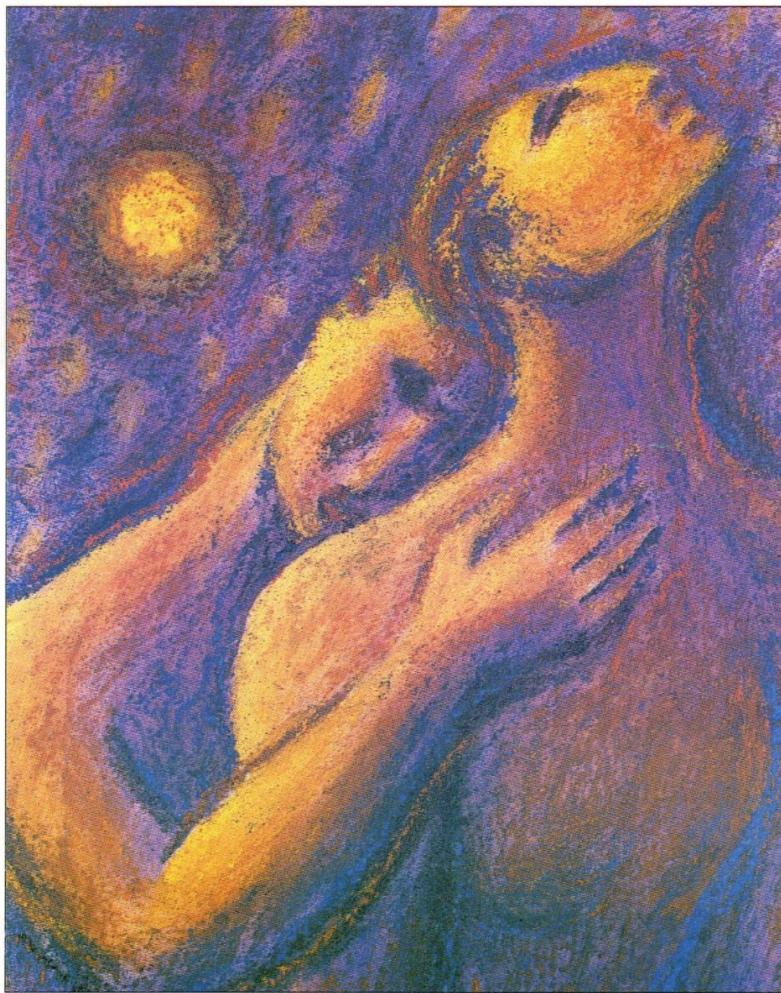
Geðhjálp

1994

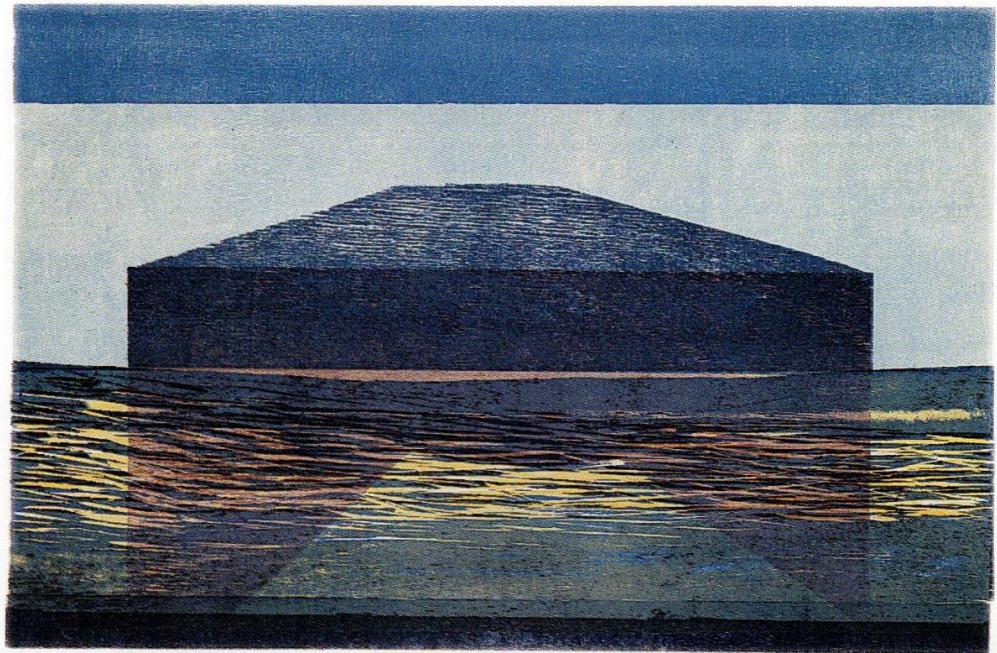
1

- VELFERÐ Á EIGIN ÁBYRGÐ • HEIMUR Í UPPLAUSN • LJÓDMÆLI • KLAKABÖND OG INNANSVEITARKRONIKA • ER EVRÓPU AÐ BLÆÐA ÚT? • VIÐHORF TIL FATLAÐRA • BRAUTRYÐJENDUR OG STJÓRNMÁLAMENN • Á LEIÐ ÚT Í LÍFIÐ • EFLIR MOZART GREIND? • PARADÍSARMISSIR • MÁTTUR AUGNANNA • HUGARFAR OG LÓFAKLAPP • HIJUKRUN Í SÓMALÍU • GEÐSJÜKLINGAR Á FLÓTTA • SCHIZOPHRENIA • HÚSID VIÐ GÖTUNA • SPÖK ORÐ TÓNLISTARMANNA •

MYND: VALA ÓLA

Hafdís Ólafsdóttir
„Höfði“
1992 Dúkrista

- 4 Velferð á eigin ábyrgð. Hörður Bergmann.
 7 Er heimurinn í upplausn? Friðrik Á. Brekkan.
 8 Ljóðmæli.
 Rósa Ólöf Svavarsdóttir/Gunnar Ó. Jónsson.

- 9 Klakabönd og innansveitarkronika. Halldór Laxness o.fl.
 11 Er Evrópu að blæða út? Pýdd grein.
 12 Um brautryðjendur og stjórnálamenn.
 Tómas Helgason/Carrington lávarður.

- 13 Viðhorf til fatlaðra. Ásta B. Þorsteinsdóttir.
 13 Á leið út í lífið. Gísli Theodórsson.
 13 Eflir Mozart greind?
 15 Paradísarmissir. Njörður P. Njarðvík.

- 16 Máttur augnanna. Hermann Jónasson.
 18 Hugarfar og lófaklapp. Gísli Theodórsson.
 20 Hjúkrun í Sómalíu. Hólmfríður Traustadóttir.

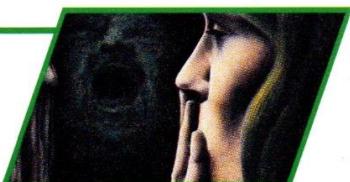

- 21 Geðsjúklingar á flóttu.
 Úr viðtali við Ríkarð Pétursson.
 22 Schizophrenia. Sigurður Bogi Stefánsson.

- 26 Húsið við götuna. Smásaga eftir Jennu Jensdóttur.
 31 Spök orð tónlistarmanna.

Útgáfa þessa blaðs er sérstaklega tileinkuð frú Ágústu Brinck Clausen sem hefur sýnt ritinu mikinn velvilja á undanförnum árum.

Geðhjálp 1. tbl. 9. árg. 1994.

Útgáfandi: Geðhjálp, samtök geðsjúkra og aðstandenda beirra og velunnara. **Aðsetur:** Öldugata 15. Sími 25990 – Fax 25029. **Ritnefnd:** Árni Gunnarsson, Björg Einarsdóttir, Jóhanna Þráinsdóttir, Helgi Seljan, Eyðís Sveinbjarnardóttir. **Ritstjóri:** Gísli Theodórsson. **Prófarkalestur:** Karl Emil Gunnarsson. **Útl og val mynda:** Gísli Theodórsson. **Ljósmyndir:** Guðmundur S. Viðarsson (Myndsköpun), Valgarður Valgarðsson, Tómas Jónasson. **Myndskreytingar** Forsíðumynd, bls. 14 og 15: Vala Ólafsdóttir, bls. 5: Ríkarður Jónsson, bls. 2: Hafðís Ólafsdóttir, vatslitamyndir bls. 25 og 32: Gerald Musch. **Teikningar** Bls. 17: Guðjón Ketilsson, bls. 27: Guðmundur Björgvinsson. **Listrænar ljósmyndir:** Bls. 10: Tinna Grétarsdóttir, bls. 19: Skáli Skúlason. **Sérstakar þakk fá:** Haraldur Sveinsson, Kristján G. Bergþórsson, Sigurður Rúnar Jómmundarson og Kristinn Gunnarsson litgreiningarséni, starfsmenn Morgunblaðsins fyrir lipurt samstarf. **Umbrot og tölvuvinnsla:** A fjórir (Hjörtur Guðnason, Laugarnesveg 69, sími 679920). **Prentun:** Umbúðamiðstöðin. **Bókband:** Félagsbókbandið. **Upplag:** 3.600. **Útgáfudögn:** Tvisvar á ári.

Velferð á eigin ábyrgð

Frá markaðsfargani til sjálfsbjargarviðleitni

Við Íslendingar búum að ríkri og fjöldum
þættri sjálfsbjargarhefð og erum því
betur undir það búnir en margar
aðrar þjóðir að þola kaldari faðm
hins opinbera og vefja ofan af
markaðsumbúðunum.

Alltaf erum við að fá skýrari skilaboð frá umhverfinu um það hvernig hugmyndir um gildi og nauðsyn þess að auka hagvöxt og standa okkur vel í samkeppninni á hinum stóru mörkuðum eru varasamar og hæpnar. Boðskapur þeirra sem benda sifellt á þá lausn á atvinnuleysi og tekjutapi að ástunda ákafa nýsköpun, vöruprórun, gæðastjórnun og markaðssókn gerist bæði innantómur og hjáróma. Markaðir rískra þjóða eru ofmettaðir og markaðssóknin hefur skilið eftir sig svíðna jörð: fiskistofna að hruni komna, glatað gróðurlendi, götött ózonlag, mengun og margháttuð önnur náttúruspjöll. Svo er komið að það tekur minnst 3-4 ár og getur tekið áratug að ná aftur inn því fó sem lagt er í tilraunir til að troða nýrra vörutegund inn á markað rískra þjóða. Ef það tekst þá nokkum tíma. Oftast er tilraunin gerð með styrkjum frá ríkinu eða sjóðum sem það leggur fó til — og mikið af því fó hefur glatast í gjaldþrotum og nauðasamningum. Það reynist ekki einu sinni unnt að selja málblendu með hagnaði þótt raforkan til verksmiðjunnar sé á gjafverði og tvær virkjanir standa ónotaðar. Nýir kaupendur að raforkunni úr hinum voldugu íslensku fallvötnum finnast hvergi.

Ofmettan markaðanna fylgir sem von er sívaxandi atvinnuleysi. Tal markaðspostulanna, sem messa oft um þessar mundir um stóru tækifærin sem býða í samkeppninni miklu á Evrópumarkaðnum, hljómar vægst sagt undarlega í eyrum. Innan Evrópubandalagsins vex atvinnuleysið jafnt og þétt. Einfaldlega vegna þess að flest fyrirtæki reyna að sigra í samkeppninni með því að fækka starfsmönnum og borga þeim sem

minnst. Þetta dregur svo úr eftirspurn á vöru- og þjónustumarkaði og vítahringur myndast.

Gagnlegt er að athuga þá þætti sem vítahringurinn er ofinn úr. Sé reynt að skipa þeim í röklega röð, skoða hvernig eitt leiðir af öðru, gæti yfirlitið litið svona út: *Keppt að meiri útlutningi – meiri framleiðsla – meiri rányrkja og hráefniseyðing (auðlindapurrð) – meiri mengun og aukið sorp – fleiri reglur og opinbert eftirlit – hærri skattar – harðari samkeppni – aukið atvinnuleysi – minni eftirspurn eftir vöru og þjónustu.*

Ferlið leiðir til sívaxandi atvinnuleysis og ójafnaðar. Næg reynsla ætti að vera komin á tilraunir til að bregðast við því með hagvaxtar tilraunum án róttækra breytinga á vinnutíma og neyslumynstri. Umræðan verður augljóslega takmörkuð og ómarkviss ef vistfræðileg viðhorf og heildarsýn gleymist. Það er orðið tímabært að brjótast út úr hefðbundnum ramma þjóðfelagsumræðunnar, beina sjónum frá markaðs- og rískislausnum að lífvenlegri leið jafnvægis og sjálfsbjargarviðleitni.

Velferðarkerfi í vanda

A hinum mikla hagvaxtarskeiði, sem teygðist fram a síðasta áratug, vöndumst við því að vænta meiri og viðtækari opinberrar þjónustu með hverju ári sem leið. Þær væntingar eru að breytast. Núverandi rískisstjórn er mjög í mun að reka rískissjóð án halla. Samt eru um og yfir 10 milljarðar króna skildir eftir sem skuld á herðum þeirra sem eru að vaxa úr grasi á hvert. Við borgum um þessar mundir aðeins um níu krónur af hverjum tíu sem þjónusta hins opinbera kostar. Og ein af hverjum tíu fer

Hörður Bergmann
hefur starfað sem
kennari, fræðslufulltrúi og rithöfundur.
Ritstörf hans beinast í
seinni til einkum að
þjóðfelagsmálum.

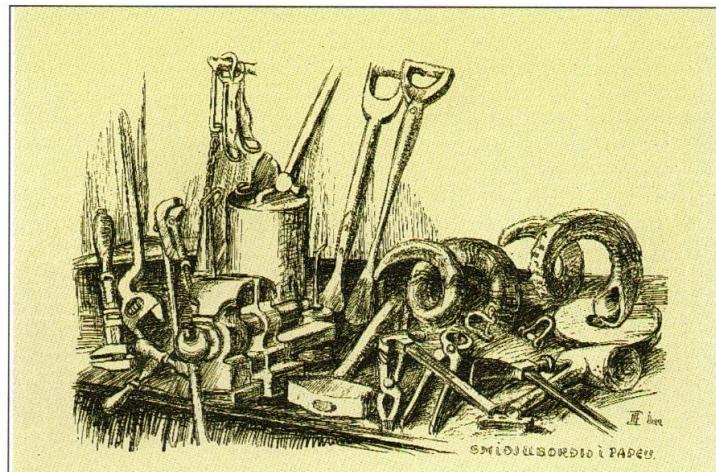
nú orðið í vaxtagreiðslur af skuldum. Það eru því bæði efnahagsleg og síðferöleg rök fyrir því að gera ekki kröfur um aukna opinbera þjónustu. Nema þá að lýsa jafnframt yfir vilja til að hækka skatta og draga úr einkaneyslu.

Við þetta bætast vaxandi efasemdir um gagnið sem stofnanir hins opinbera gera og áhrif þeirra á starfsmennina og skjólstæðinga þeirra. Kröfur til skilvirkni margra opinberra stofnana eru óljósar og eftirlit með því hvernig þær rækja hlutverk sitt veikt. Hagsmunir embættismannanna virðast oft ráða meira um starfshætti og þjónustu en þeir sem njóta skulu. Skólar landsins komast t.d. enn upp með það að bjóða nemendum kennslu í 26-28 vikur ári! Sjúkrastofnanir með bæklunar- og hjartasjúklinga á biðlista bregðast ekki við með breytti forgangsröð heldur hjakka í gömlu fari. Bankar og lánasjóðir ríksins afskrifuðu 9 milljarða króna á árunum 1990-1992 vegna ábyrgðarlausrar stjórnunar. Erfitt reynist að koma böndum á útgjöld ríkis og sveitarfélaga þrátt fyrir stefnu- og fjölmíðlayfirlýsingar stjórnmalamanna. Peir sem hafa hreiðrað best um sig innan embættismannakerfisins verða ekki fyrir miklu ónæði enn sem komið er.

Þrátt fyrir þetta eru enn gerðar miklar kröfur til hins opinbera. En tímabært er orðið að leita annarra leiða. Leiða út úr samtvinnuðum vítahring ofmettaðs markaðar, atvinnuleysis og kostnaðarsamrar og óskilvirkar opinberrar þjónustu.

Út úr vítahringum

Til þess að komast á vænlegrí framtíðarbrautir verðum við að læra að skoða hagkerfið sem hluta vistkerfisins. Viðurkenna langtímasjónarmið og sýna í verki að það er mikilvægara að nýta auðlindir hverrar þjóðar þannig að gildi þeirra haldist en að hagvöxtur mælist hér og nú. Það er komið að því að endurmeta hvað sé réttlætanlegt að framleiða, hvaða þjónustu eigi að vænta af hinu opinbera, hvað taki við í nýrri stöðu. Það endurmat verður að hvíla á

Handverk lærdu þeir ungu fram undir miðja þessa öld með því að ganga til verka með þeim eldri. Enn æfist margt og lærist með þeim hætti. Myndin sýnir smiðjuborði í Papey séð með augum Ríkarðs Jónssonar árið 1922.

breyttu gildismati, nýjum skilningi á því hvað borgi sig, hvað sé þroskvænlegt og hvað teljist réttlátt og mögulegt.

Til þess að átta sig betur á þessu getum við virt fyrir okkur andstæðu við vítahringinn sem við vorum að skoða. Við getum kallað það skaðlausán jafnvægishring. Hann má vefa úr þessum þáttum: *EKKI keppa að því að auka útflutning – framleiða og nota endingargóðar, hollar og meinlausar vörur – nota endurnýjanlega orku – endurvinnna – ganga ekki á auðlindir – minni mengun, minna sorp – stytta vinnutíma – vinnuskipti, samhjálp og sjálfsbjargarviðleitni – minni innflutningar.*

Vistfræðilegt og efnahagslegt gildi slískrar jafnvægisstefnu felst í orku- og hráefnissparnaði. Hún getur einnig sparað tíma, dregið úr streitu og aukið þroskandi samskipti. Ef stefnt er að þjóðfélagi með minni umsvifum bæði á vörur-, þjónustu- og vinnumarkaði og minna treyst á forsjá hins opinbera drögum við úr álagi og tíma- og orkusónum sem fylgir markaðstilfærslunum og misþarfri þjónustu. Kostnaði og sónum sem fylgir orku- og tímarekum flutningi og tilfærslum á vörum, fólk og peningum, hinum hávaðasömu og örvarðtingarfullu sölutilraunum og veikburða tilraunum til að ala upp

börn og mennta unglings og bæta heilsufar og hegðun með rekstri opinberra stofnana.

Kostir sjálfsbjargarviðleitni

Störf á vinnumarkaði eru misþörf en störf unnin utan hins formlega hagkerfis, þ.e. á heimili og í frístundum, eru venjulega gagnleg bæði frá efnahagslegu, félagslegu og uppeldislegu sjónarmiði. Margháttauð munur er á þjónustu sem er *kepty* og þeirri sem er *veitt*. Allt annað gildir um umbun fyrir störf sem þjóna augljósum, nærtækum markmiðum einstaklingsins en þau störf sem erfitt er að sjá tilgang í og meta árangur af. Á markaði byggjast samskipti á valda- og verkaskiptingu þar sem flestir eru bundnir við fábreytt og leiðinleg störf. Veitandi og þiggjandi eru í viðskiptatengslum sem móta hlutverk þeirra og hegðun. Þegar verkefnin eru leyst á eigin spýtur er hins vegar byggt á þekkingu og hæfni sem fæst með því að prófa sig áfram og leita upplýsinga hjá þeim sem til næst. Byggt er á gagnkvæmri aðstoð, fjölskyldu- eða kunningjatengslum. Notagildi ræður vali á viðfangsefnum og tekinn er sá tími sem þarf til að ná árangri sem er viðunandi að eigin mati. Framlag hvers og eins er skattfrjálst. Á markaðnum ráða hins vegar

Nýir tímar

Ljósmynd: Guðmundur S. Viðarsson

Það er komið tilefni til að stytta vinnutíma, hætta yfirvinnu og hvetja þá sem eiga rétt á eftirlaunum til að nota hann og hleypa unga fólkini að.

markmið vinnuveitandans og skilningur hans á því hvað skiptir máli. Hann skipar til verka. Á markaðnum er tíminn mældur í peningum og bæði vara, þjónusta og vinna skattlögg.

Vegna takmarkana sem einkenna opinbera þjónustu er orðið tímaþært að hvetja til sjálfsbjargarviðleitni og samhjálpar við að leysa verkefni sem hún ræður illa við. Ekki síst þau sem hafa félagslegi og uppeldislegt gildi. Auka þarf virðingu fyrir sjálfsnámi,

opna þeim sem vilja taka stöðupróf fleiri kosti og meta færni ekki síður en skólapróf til launa og réttinda. Almenna heilsuvernd má efla með því að auðvelda fólk sjálfsbjálp, samhjálp og heilsusamlega fristundiðkun. Sundstaðir þjóðarinnar eru einhver dýrmætasta orkulind hennar. Hagkvæmni og heilsuvernd fylgir meiri reiðhjólanotkun. Mestu skiptir þó að opna sem auðveldasta leið fyrir foreldra til að annast sem best upp-

eldi barna sinna í stað þess að fela það stofnunum. Það er m.a. háð sáttum um nýjan grundvöll atvinnu og tekna eins og vikið verður að í lokin.

Við Íslendingar búum að ríkri og fjölþættri sjálfsbjargarhefð og erum því betur undir það búmir en margar aðrar þjóðir að þola kaldari faðm hins opinbera og vefja ofan af markaðsumbúðunum. Landbúnaðarstörf, fiskveiðar, fiskvinnslu, smíðar, prjóna- og saumaskap, garðrækt og vinnu við viðhald og endurnýjun húsa, tækja og munu lærðu þeir ungu fram undir miðja þessa öld með því að ganga til verka með þeim eldri. Enn æfist margt og lærist með þeim hætti og hafi fólk áhuga nær það undraverðum tökum á viðfangsefnum sínum með því að þreifa sig áfram og spryja náungann. Þannig hefur tölvukunnáttu t.d. einkum breiðst út. Alþekkt er hve margir hafa tekið á erfidum vandamálum og fundið lausnir á þeim með því að mynda félagsskap og sjálfsbjálparsamtök. Þar á ég t.d. við sjálfsbjálparnet eins og AA-fundi og hin ýmsu félög þeirra sem glíma við fíkn, sjúkdóma og fötlun. Fjöldi rita hefur verið gefinn út á undanförnum árum til að leiðbeina um nytþögm verkefni allt frá ræktun til matreiðslu og heilsuverndar. Enn er sú verkþekking sem þarf til sláturgerðar og annarrar hefðbundinnar matvælavinnslu og matargerðar almennt nýtt. Áhugi á lífrænni ræktun og íslenskum lækningajurtum talar og sínu máli um breyti viðhorf.

Ég vænti þess að í framtíðinni sjáum við margt gerast sem staðfesti þær breytingar á gildismati sem þegar vottar fyrir. *Óskir um aukinn kaupmátt verði sjaldgæfari en meiri lífsgæði algengari.* Um lífsgæði eins og tíma til að sinna samskiptum og hugðarefnum; næði, hreint loft, vænlega framtíð. Til eru áhugamál sem draga úr tekjuþörf og þar með þörf fyrir að binda sig lengi á vinnumarkaði, s.s. handavinna, viðgerðir, garðrækt og matargerð. Ef kunningjar og ættingjar og nágrannar gerðu meira af því að ganga saman í verk eða skiptast á vinnuframlagi er hugsanlegt að fólk fengi meiri tíma til eigin nota og

Á markaði

Byggð á valda- og verkaskiptingu og hlutlægri, afmarkaðri sérfræði sem fæst með skólagöngu.

Skiptagildi miðað við peninga. Þjónusta er skattskyld sölulvara.

Tíminn er peningar, það liggar á.

Veitandi og þiggjandi eru í við-skiptatengslum sem móta hlutverk þeirra og hegðun.

Þekking og upplýsingar óaðgengilegar. Notkun þeirra bundin tilskildum prófum og lögverndun.

Börn taka ekki þátt í starfinu.

Á eigin spýtur

Byggð á þekkingu og hæfni sem fæst með því að prófa sig áfram og leita upplýsinga hjá þeim sem til næst. Fjölhæfni æskileg.

Notagildi ræður mati, þjónustan er gagnkvæm og ekki greitt fyrir hana og hún ekki skattlögg.

Tekinn sá tími sem þarf, þ. á m. til samskipta.

Veitandi og þiggjandi eru félagar sem leita jafnræðis í samskiptum sínum.

Þekkingu og upplýsingum miðlað frjálslega.

Upplýsingar og ráð tiltæk þeim sem eftir þeim leita.

Börn geta tekið þátt í starfinu

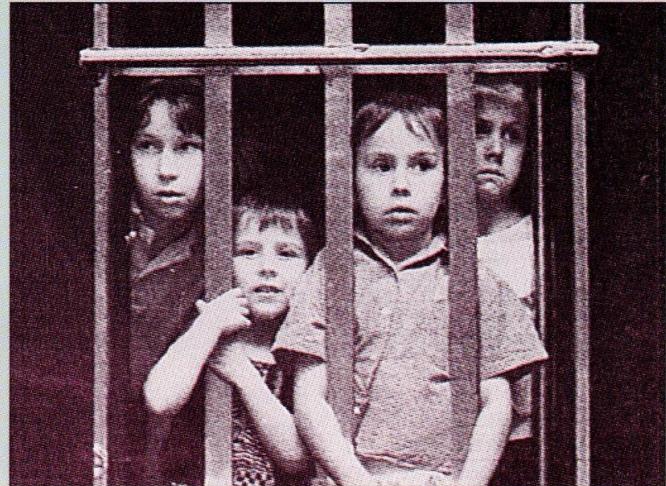
ánægjulegri samskipti en bjóðast að jafnaði á vörumarkaði og vinnumarkaði. Sjálfssbjargarviðleitni og vinna utan hins formlega hagkerfis á að öllum líkendum eftir að öðlast eithvað af fyrra mikilvægi og þar með njóta meiri virðingar en nú er. Þeim mun fjölga sem læra að meta hagkvæmni sem fylgir slíkri próun og félagslegt og uppeldislegt gildi hennar.

Vinna fyrir alla

Hefðbundnar tilraunir til að „skapa atvinnu“ hafa reynst árangurslitlar og byggjast á úreltum forsendum sem ég greindi í upphafi greinarinnar. En ekki orðið tímabært að fagna því að tækninni hefur fleygt það mikilð fram að ekki er lengur þörf á því að binda foreldra ungbarna, gamalt fólk og unglings á vinnumarkaðnum 40-50 stundir á viku? Það er komið tilefni til að stytta vinnutíma, hætta yfirvinnu og hvetja þá sem eiga rétt á eftirlaunum til að nota hann og hleypa unga fólkini að. Þessu mun vitaskuld fylgja nokkur tekjurýnun en úr henni má draga með launajöfnuði, lækka laun þeirra sem hafa mest og færa til þeirra sem hafa minnst.

Í stað atvinnuleysistrygginga ætti að taka upp atvinnutryggingar. Í þeim felist réttur allra til lágmarkslauna fyrir vinnuframlag til þarf verkefna. Launin gætu numið álska upphæð og full atvinnuleysistrygging. Rétt til lágmarkslauna gætu þeir öðlast sem vilja sinna uppeldi eigin barna á venjulegum vinnutíma, annast um aldraða eða vanheila ætttingja, stunda sjálfsnám eða seckja formlegt nám, stunda afmarkaðar rannsóknir o.fl. Með samstarfi ríkis og sveitarfélaga ætti að vera unnt að bjóða öllum, sem þess óska, að öðlast rétt til 25-30 stunda vinnuframlags á viku og lágmarkslauna fyrir að vinna við verkefni sem þarf að leysa fyrir þessa aðila, s.s. viðhald mannvirkja, samgöngubætur, umönnunar- og uppeldisstarf, safnavörslu, trjárækt, rannsóknir og kannanir. Með slíkum aðgerðum sköpum við betra samfélag og heilbrigð samskipti í stað einangrunar og niðurlægingar sem fylgir aðgerðarleysi. □

Ljósmynd: Myndasafn RKÍ

Er heimurinn í upplausn?

Enginn vill trúá því, að sagan endurtaki sig, en sú er því miður raunin. Ég minnist þess fyrir rúmlega þremur árum, þegar ég fór um þvera og endilanga Júgóslavíu ásamt fulltrúa frá Sjálfshjörgu að skoða hótel, sem hugsanlega gætu nýzt fötluðum ferðamönnum. Af öllum þeim hótelum, sem við skoðuðum, voru aðeins tvö, þar sem voru eitt eða tvö herbergi fyrir fatlaða eða klósett fyrir fatlaða. Af þeim hótelum er búið að jafna annað við jörðu í sprengjuárásum.

Í dag eru breyttir tímar. Það er talið, að meira en hálf milljón manna sé örkuðla eftir stríðsátök í Júgóslavíu, og nú væri gott að eiga aðstöðu til þess að sinna þessu ógæfusama fólk.

Svörin, sem við fengum, hvar sem við komum í Júgóslavíu, voru á sömu leið: „Nei, við þurfum ekki á slíku að halda, það eru svo fáir fatlaðir, sem ferðast,“ og svo framvegis.

En tímarnir breyttust sökum sögulegrar heimsku manna.

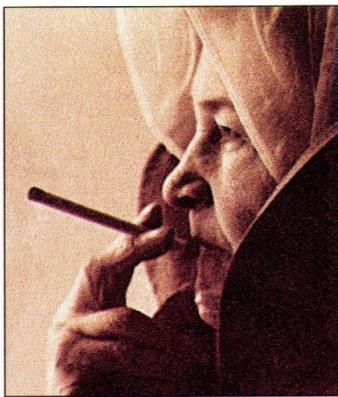
Ástandið mun því miður fara hríðversnandi, og brátt mun Albánía dragast inn í átökin. Ég minnist þess í spjalli, sem ég átti við Sali Berisha forseta landsins, að hann óskaði þess svo heitt, að allar litlu þjóðir heimsins gætu tekið sig saman, og komið vitinu fyrir þá stóru áður en það væri um seinan.

Þegar ég sé fréttir frá Albaníu í dag, þá óttast ég – því miður – að það sé orðið of seint. Grikkir eru farnir að ókyrrast, og krefjast landsvæða í Albaníu. Svona gengur þetta um allan Balkanskaga, að rifist er um landamerki, og almenningur er brytjaður niður hundruðum þúsunda saman.

Ég vona bara, að Skagfirðingar og Húnvetningar fari ekki að fara í hár saman út af beitilöndum á afrétti, því þá er Fjandinn laus.

*Friðrik Ásmundsson Brekkan.
Heimilispósturinn
júlíides. 1993.*

Ljóðmæli

Undirmálskonan

Pú bjóst í bragga
og pú varst á bænum
á fóstudögum fórstu
upp á bækarkontór
með of mörg börn
í göttóttum fótum
þar beiðstu lengi
eftir að fá að hitta
valdamikinn mann
með stóra vömb
sem lét dekstra sig
til að útvega betra húsnæði
t.d. í nýju blokkunum
upp í Breiðholti
og þar urðu börnin
að minniháttar lágborgurum
með lélegar einkunnir
og lágt sjálfsmat
sem drúptu höfði fyrir háborgurum
eða drifandi flóttamenn
sem stefndu upp
hvað sem það kostaði
til að drúpa höfði
í hástétt
sem skuggar
af sjálfum sér
Pú bjóst ein
í braggablokki
upp í Breiðholti
þegar börnin voru flúin úr hreiðrinu
varstu orðin vængstýfð

af braggabúsetu
bið
og
brostnum draumum.

Rósa Ólöf Svavarsdóttir.
Úr bókinni „Í hvítum kjól“.

Geðdeyfö

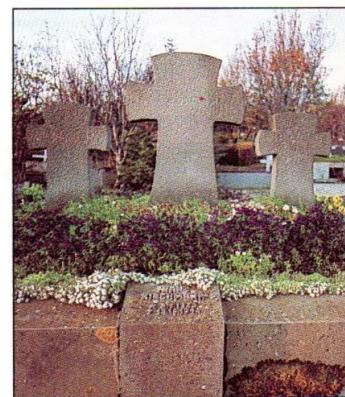
Innlæg eða útlæg geðdeyfö
hvort skyldi það vera

Þau eru ekki viss
geðlæknirinn og hún

en meðan þau spá í spilin
hrúgast reikningarnir upp
og endar ná ekki saman
börnin vantar
mjólkurmiða
strætomiða
kuldiskó
félagsmálastofnun hjálpar ekki
fólk sem sér næstum farborða
eiginmaðurinn er á bak og burt
önnur bauð betur
veðdeild Húsnaðisstofnunar
hótar öllu illu
og í gær sendi rafveitan
gulan miða

Innlæg eða útlæg geðdeyfö
hvort skyldi það vera.

Rósa Ólöf Svavarsdóttir.
Úr bókinni „Í hvítum kjól“.

Minning um látinn vin

Vikinn ertu vinur
vegir lífs á jörðu
hugur hnípins guma
harmar góðan dreng.
Líka ég kysi að lifa
litrifk dægur aftur
bærest sama blæinn
blásá þýtt á kinn.

Gunnar Ólafur Jónsson.

Andsvarið

Frammi fyrir sérfræðingnum sat hún
og sárbændi um hjálp.
Sat og rakti raunir sínar.
Rakti allsleysi og ólán
og einsemdar-nístandi kvöl.
Allir vinir og ættingjar á braut
enginn fastur samastaður.
Heimilið löngu í rústir lagt
lagt á altari Bakkusar
eins og allt annað.
Til hans leit hún társtokknum augum
og titrandi spurði: „Hvað á ég að gera?“
Hann hagræddi sér betur
horfði út um gluggann.
Bjástraði við bindishnútinn
og bar fram spurn:
„Hver er kennitala þín?“

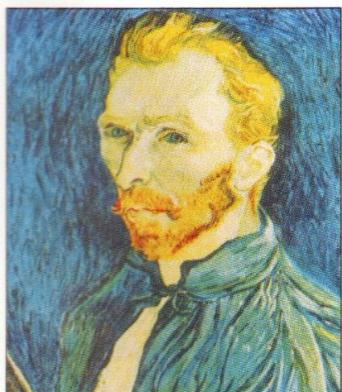
H.S.

Hún er fjandi góð!

Dag einn í nóvember 1885 fór Vincent van Gogh með þetta málverk til kunningja síns Anton Kerssemakers sem bjó gegnt járnbrautarstöðinni í Eindhoven. Málverkið var hengt upp í „frefkar glæsilegu herbergi“ og tók sig vel út á gráu veggföðri með svört og gyllt húsgögnum í kring. Vincent sagði frá því sem gerðist næst: „Þó að maðurinn eigi peninga og hafi langað mikið í myndina, varð ég svo ánægður þegar ég sá að málverkið var geðfellt, skapaði andrúmsloft þar sem það hékk vegna mjúkrar og dapurlegrar litasamsetningar, að ég gat ekki selt það. En af því að myndin snart hann gaf ég honum hana og hann þáði hana í sama anda, án margra orða. Raunar sagði hann fátt annað en: „Hún er fjandi góð.““

Þetta er furðuleg saga. Vincent, sem lifði um þessar mundir á 75 flórinum á mánuði frá bróður sínum, hefði þarna loksins getað hagnast á vinnu sinni. En í ótrúlegum barnaskap sínum eða vegna óeigingjarnra hugsjóna nýtti hann sér ekki tækifær-ið.

Úr bókinni „Vincent van Gogh og list hans“. Útgefin af Vöku-Helgafelli.

Frosnar nærbuxur auka frjósemi

Fæstum karlmönnum finnst það líklega aðlaðandi hugmynd að ganga um í ísilögðum undirfötum. Enda má kannski segja að það séu örlistlar ýkjur. Það hefur hinsvegar lengi verið vitað að of hátt hitastig getur haft afar eyðileggjandi áhrif á sæðisframleiðslu og auðveldlega valdið ófrjósemi hjá körlum. Við læknaháskólanum í New York (New York University School of Medicine) hafa menn verið að taka á þessu vandamáli og komið upp með snjalla lausn. Þeir hafa útbúið apparat sem hægt er að bera innan klæða og er þeim göldrum gætt að það heldur náranum stöðugt rökum með vatni úr litlum poka. Rakinn veldur aukinni uppgufun og hitatapi sem getur hæglega lækkað hitastigið í náranum um tvær gráður og þannig aukið frjósemina umtalsvert hjá þeim sem framleiða lítið sæði eða gallað. Að sögn framleiðenda hafa þeir sem reynt hafa útbúnaðinn getað frjóvgað maka sína í 53% tilfella.

Það er nú það. Kannski á þetta meira við í heitari löndum en okkar, en samt, ég held menn ættu að passa sig á heitu pottunum.

Stolið og stælt úr riti sjúkraþjálfarnema.

Gullkorn

Hamingjusamasti maðurinn er sá, sem hugsar skemmtilegustu hugsanirnar.

•
Hamingjan er það, að hafa eithvað að starfa, eithvað að elska og eithvað að vonast eftir.

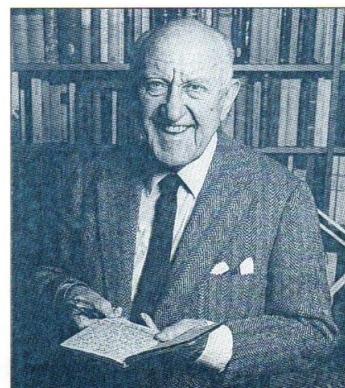
•
Það sem ég þarfust mest, er að einhver fái mig til að gera það sem ég get.

•
Hvað er hæfileiki? Einn hlutinn er sjálfstraust. Byggðu upp sjálfstraust og þú byggir upp hæfileika.

Innan- sveitarkronika

„Því hefur verið haldið fram að ís-lendíngar beygi sig lítt fyrir skynsam-legum rökum, fjármunarökum varla heldur, og þó enn síður fyrir rökum trúarinnar, en leysi vandraði sín með því að stunda orðheingilshátt og deila um titlíngaskít sem ekki kemur mál-inu við; en verði skelfingu lostnir og setji hljóða hvenær sem komið er að kjarna máls.“

Halldór Laxness í „Innansveitar-kroniku“.

Tinna Grétarsdóttir

Myndin er frá sýningu Ljósbrots, ljósmyndafélags
framhaldsskólana, í ráðhúsi Reykjavíkur.

Er Evrópu að blæða út?

Ríkisafskipti og tilhneigingin til að vera örlátur á annarra manna fé er að gera álfuna að aumkunarverðri hornkerlingu.

Pað er eitthvað verulega mikil að í Evrópu, atvinnuleysið, sem aldrei hefur verið meira, er til vitnis um það. Í Evrópabandalagsrífjunum eru 18 milljónir manna án atvinnu, rúmlega 10% verkfærra manna, og ef Bretland er undanskilið fer það vaxandi og gæti komist í 20 milljónir fyrir árslok. OECD, Efnahags- og framfarastofnunin, telur, að þar með sé ekki öll sagan sögð og áætlar, að atvinnuleysingjar séu í raun vantaldir um tvær milljónir.

EKKI er talið óeðlilegt þótt nokkurs atvinnuleysisið gæti á breytingatínum og í Bandaríkjunum eru flestir þeirra, sem eru á atvinnuleyssisskrá, ýmist á milli starfa, í starfsþjálfun eða að býða eftir hentugu starfi. Þar hafa aðeins 6,5% atvinnulausra verið án vinnu í meira en ár en heil 40% í Evrópu. Einhverjir gætu reynt að hugga sig við, að atvinnuleysið í Evrópu stafaði af tímabundnum efnahagserfiðleikum og hyrfi strax og þeim létti, en því miður eru nú horfur á efnahagsbata í Evrópu án þess að atvinnuleysingum fækki.

Aukin ríkisútgjöld eru blekking

Atvinnuleysisvöfan í Evrópu kemur raunar ekki til okkar eins og þjófur á nótta, heldur hefur henni verið leyft að fitna eins og púkanum á fjósbitum í meira en 30 ár. Í hvert sinn sem kulað hefur á móti hefur dulið atvinnuleysið skotið upp kollinum en samt hefur það tekið evrópska fræðimenn og stjórnálamenn allan þennan tíma að átta sig á, að gömlu ríkisútgjaldaðferðirnar, sem kenndar eru

við breska hagfræðinginn John Maynard Keynes, duga ekki lengur.

Allt of lengi hafa þeir trúð því, að dálitið hállumhaf af hálfu stjórvalda í mynd aukinna ríkisútgjalda gæti læknað vandann en það er vegna þessara sjúskuðu hugmynda sem Evrópa er í kreppu. Hin dæmigerða evrópska ríkisstjórn stundar búskapinn með halla, sem svarar til 6% af vergríþjóðarframleiðslu og til dæmis á Ítalíu fer hver einasta líra af þessari umframeyðslu aðeins til að greiða vexti af gömlum skuldum.

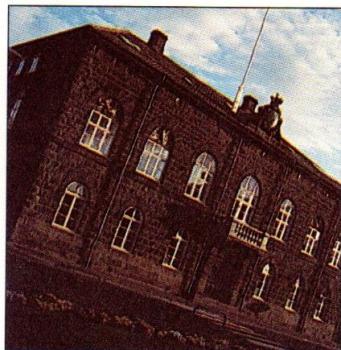
Ánægðir Bandaríkjamenn

Öllum er ljóst, að svona getur það ekki gengið lengur og því hlýtur sú spurning að vakna hvernig eigi að ráða bót á atvinnuleysinu. Menn eru aðeins sammála um það eitt, að það verði ekki auðvelt. Í Bandaríkjunum brosa menn hins vegar í kampinn. Þar er efnahagslifið ekki reyrt í viðjar hafta og reglugerða með sama hætti og í Evrópu og hagvöxtur á síðasta fjórðungi liðins árs svaraði til 5,9% á heilu ári. Þar hafa orðið til 30 milljónir nýrra starfa á síðustu 20 árum, að mestu í einkageiranum, en aðeins fimm milljónir í Evrópu og aðallega hjá hinu opinbera. Í Evrópu er samt ýmislegt í deiglunni og margir stjórnálamenn þar eru farnir að hallast að þeirri „bresku“ skoðun, að ríkisafskipti og tilhneigingin til að vera ör-látur á annarra manna fé sé að gera álfuna að aumkunarverðri hornkerlingu.

Úr MBL.

Um stjórnmálamenn og brautryðjendur

Atvinnustjórn-málamenn

Eins og svo oft í þessum þáttum spurði ég fyrst um það sambandsleysi sem virðist ríkja milli almenningss og stjórnmálamanna í seinni tíð.

„Ég held að þetta geti staðað að hluta til af mikilli velgengni,“ segir hann, „fólk býst orðið við að fá allt upp í hendurnar. Þegar kreppir að hefur fólk auk þess tilhneigingu til að skella allri skuld á stjórnmálamenn. Jafnframt virðist það orðin almenn skoðun að stjórnmálamenn nútímans séu ekki fyrsta floks. Þetta á ekki aðeins við um Bretland, heldur alla Evrópu og Bandarskin líka. Í mínum huga er þetta mikil áhyggjuefn. En það er engum blöðum um þetta að fletta að stjórnmálamenn samtímans eru ekki í hávegum hafðir. Þegar ég var ungur var borin virðing fyrir þessari stétt manna og það var almennt litið svo á að þeir væru að reyna að gera sitt besta. Ein ástæða þessara sinnaskipta er vafalaust að það hefur myndast hópur atvinnustjórnmálamanna sem hefur aldrei gert neitt annað en taka þátt í stjórnálum, aldrei í raun starfað utan þeirra. Stjórnálum eru fagatvinna þessara manna og lifibrauð. Þeir eiga ekki í annað hús að venda og njóta þess vegna ekki þess sjálfstæðis sem stjórnmálamenn höfðu í gamla daga, þegar þeir voru ekki eins háðir stjórnálunum til framfærис sér. Í þá daga komu stjórnmálamenn úr einhverri annarri atvinnu sem þeir gátu snúið sér að ef þeir duttu út úr stjórnálunum. Pessir menn leyfðu sér tíðum að hafa sjálfstæðar skoðanir. Ef

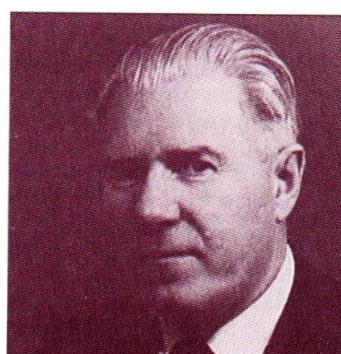
stjórnmálamenn nú eru með múður við flokksforystuna eiga þeir á hættu að flokkurinn snúist gegn þeim og þeir missi ekki aðeins sætið sitt heldur jafnframt lifibrauðið, því þeir hafa í raun ekki að neinu öðru að snúa, þeir kunna ekkert annað. Fjölgun slfskra atvinnustjórnmálamanna er til illa.

Úr viðtali Jakobs F. Ásgeirssonar við Peter Carrington lávarð, birt í MBL í marsmánuði.

Brautryðjandinn Oddur Ólafsson

Oddur Ólafsson læknir var velunni-ari allra sem á einhvern hátt urðu undir í lífsbaráttunni. Fyrst beindi hann kröftum sínum eðlilega að því að aðstoða berklasjúklinga. Þegar þeirra þörf minnkaði beindi hann augum sínum að öðrum sem hann taldi hafa mesta þörf. Par á meðal voru geðsjúklíngar. Var Oddur fyrstur íslenskra lækna til að samhæfa þjónustu við geðveika annarri heilbrigðispjónustu. Hann áttáði sig á því að slík samhæfing kemur öllum til góða, meðal annars á endurhæfingarstofnun eins og Reykjalundi. Við réttar aðstæður nýt-ist starfsorka flestra sem eru öryrkjar vegna geðsjúkdóma vel, þeim sjálfum til endurhæfingar og uppbryggingar og öðrum til gagns. Þetta vissi Oddur og fór á því snemma að taka geðsjúklinga til endurhæfingar að Reykjalundi, löngu áður en geðdeildir komu við sjúkrahúsín í Reykjavík.

Tómas Helgason um Odd Ólafsson í bókinni „Þegar hugsjónir rælast“.

Skilaboð frá kennara til nemenda í stjórnmálafræði

„Greinin er líka tiltölulega ný hér á landi, rétt um tvítugt. Útskrifaðir nemendur standa þannig frammi fyrir einskonar landnámi á vinnumarkaðinum — og þar gildir að *duga eða drepast*. Þeir sem útskrifast hafa til þessa stundað margvísleg störf; sumir vinna í embættiskerfinu, í stjórnáslunni og utanríkisþjónustunni, hjá fjölmíðlum og við kennslu. Dæmi eru líka um störf hjá stjórnmálaflokkum, hagsmunasamtökum og fjármálfyrirtækjum. En kannski hafa útskrifaðir nemendur einblínt of mikil á opinbera geirann og fjölmíðlana. B.A.-nám í stjórnmálafræði er prýðilegur undirbúnungur fyrir fjölmörg störf innan einkageirans og námið getur nýst þar vel þó að menn séu ekki að starfa þar sem sérfræðingar um stjórnál. Útskrifaðir nemendur verða bara að vinna sér land á þessum vettvangi sjálfir og þá mun koma í ljós hvernig þeir standa sig í samkeppni við fólk með t.d. viðskiptafræði - eða lögfræðimenntun.“

Skilaboð háskólakennara í stjórnmálafræði til væntanlegra nemenda.

Úr kynningarbæklingi útgefnum í tengslum við námskynningu 13. mars síðastliðinn.

Viðhorf til fatlaðra

Í dag er talið að um 500 miljónir fatlaðra séu í heiminum, þar af eru um 160 miljónir börn. *Aðeins um 1% fatlaðra nýtur frumpjónustu á svíði heilbrigðis- og menntamála.* 70% allra fatlaðra búa í þróunarlöndum þar sem ástandinu verður vart með orðum lýst. Fjöldi fatlaðra eykst með hverjum degi m.a. af völdum hungursneyðar, slysa og stríðsrekstrar. Í ríkjum Austur- og Mið-Evrópu sem og fyrrum Sovétríkjum hefur foreldrum verið innprentað með pólitískum áróðri að fötluð börn þeirra séu lítils virði ef þau stóðust ekki kröfur ríkisins um framleidiði eða árangur á einhverju svíði sem hátt var skrifað, til dæmis íþróttu. Það eina sem þessum börnum hefur staðið til boða eru hinari alraemdu sólarhringsstofnanir sem almenningu hér á landi hefur fengið að sjá í fjölmöðlum. Sú sýn hefur nist inn að hjartarótum foreldra fatlaðra barna. Í samanburði við aðstæður fatlaðra í þróunarlöndum eða hinum nýju lýðræðisríkjum Austur- og Mið-Evrópu eru vandamálín sem blasa við okkur hér á landi auðvitað lítil.

Ásta B. Þorsteinsdóttir formaður Landssamtakanna Proskahjálpar.

Á leið út í lífið

Sjálfsagt eruð þið mörg, sem mun ið eftir þeiri magnprungnu tilfinningu sem gagntók ykkur þegar þið náðuð í fyrsta sinn jafnvægi á reiðhjóli. Leið míni að þessu marki virtist ætla að

Gísli Theodórsson.

verða bæði torsótt og langdregin. Þá sem nú voru notuð svökölloð hjálpardekk, sem voru litil hjól sitt hvorum megin við aftara dekk hjólhestsins og námu þau því sem næst við jörðu. Panngi náðist jafnvægi á báða vegu á hvorn veginn sem hinum ófullburða hjólhreidamaður hallaðist.

Að tilhlýðilegum tíma liðnum er annað hjálpardekkid tekið undan, þegar sýnt þykir að viðunandi tilburðir til jafnvægis hafi verið sýndir í verki.

Mér varð ekki skotaskuld úr að ljúka þessum áfanga. Híð seinna hjálpardekk virtist hins vegar ætla að verða mér fjötur um fót. Tíminn leið og það virtist eiga fyrir mér að liggja að hjóla fram á annan áratug að minnar með petta bannsetta hjálparhjól.

Auðvitað var skammt að bífða dóms götunnar. Börnin í vesturbænum eru ekkert öðruvísi en önnur börn. Háðsglósurnar dundu á mér úr öllum áttum þar sem leið míni lá um heimagötu mína, Hagamelin.

Vonlaus drengur, fullra sjö vetrar gamall án þess að kunna á tvíhjól. Ég strengdi þess heit að leggja hjólinu mínu og snerta það aldrei framar, foreldrum mínum til sárra vonbrigða.

Nú var heimavarlarliðinu nóg boðið. Faðir minn reif hjálpardekkid undan hjólinu og móðir míni dró son sínn síðla kvölda nauðugan út á Melaskólavöll. Áður hafði hún kannað rækilega að þar væri ekki krakkaorma að finna. Hún lofaði öllu fögru um léttvegan stuðning við afturbrettið, svo að öruggur sté ég á bak.

Auðvitað sleppti hún strax takinu, án þess að ég hefði pata af því. Það skipti engum togum, jafnvæginu var náð án þess að ég tæki nokkuð eftir því. Unginn var kominn fram af bjarginu... og flaug.

Eflir Mozart greind?

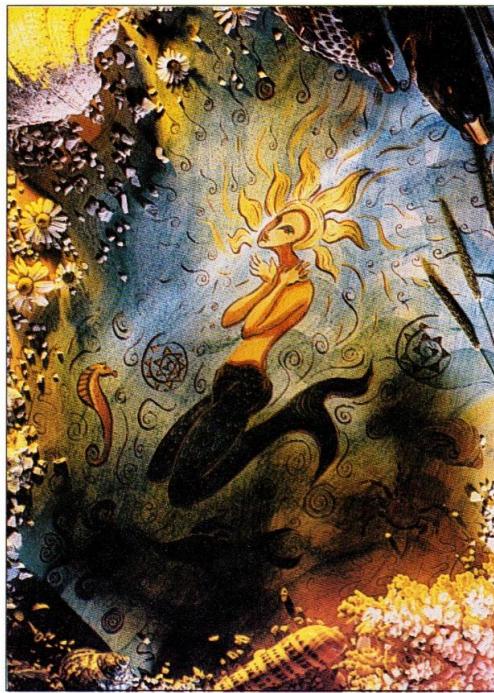
Mannskepnuna hefur löngum dreymt um að efla greind sína, en viskubrunnurinn hefur reynst torfundinn. Nú hafa bandarískir víssindamenn komist að niðurstöðu, sem gefur til kynna að lausmina sé að finna í tónsíðum tónskáldsins Wolfgangs Amadeus Mozarts.

Frances Rauscher og félagar hans við Kaliforníuháskóla í Irvine létu 36 stúdenta leysa flatarmálsþrautir eftir að hafa hlustað á sónötu eftir Mozart fyrir tvö píánó í D-dúr í tíu mínútur og kom í ljós að *greindarvíslata þeirra var þá áttu til níu stigum hæri* en þegar þeir glímdu við svipaðar þrautir eftir að hafa hlýtt á „afslöppunarhljóð“ í tíu mínútur og þögн í tíu mínútur.

Oft hefur því verið heldið fram að tónlisti efla sköpunargáfuna, en víssindaleg könnun hefur ekki verið gerð á áhrifum hennar til þessa. Rauscher og félagar, sem greindu frá niðurstöðum sínum í breska víssindatímaritinu Nature í gær, kváðust hvorki hafa reynt rapp né nútímatónlist og spáðu því að einfaldari tónlist eða endurtekningar myndu „fremur standa í vegi fyrir en efla hreina rökfærslu“. Áður en lesendur hlaupa upp til handa og fóta í leit að áðurnefndri þí-anosónötu Mozarts er rétt að taka fram að böggull fylgir skamrifi. Áhrifin þverra tíu míñútur eftir að hlýtt hefur verið á sónötuna. Kosturinn við þennan greindarauka er hins vegar sá að honum fylgja engar aukaverkanir.

Úr MBL.

Myndskreyting: **Vala Óla**

Paradísarmissir

Njörður P. Njarðvík

Allir menn verða einhvern tíma reknir út úr sinni paradís. Ekki man ég lengur hver sagði þetta né hvar ég las það, en setningin hefur festst mér í minni. Viðmiðunin er auðvitað fengin úr sköpunarsögu Biblunnar, en ég skil hana ekki svo bókstaflegum skilningi.

Ég skil þetta fremur á þann veg, að við megum búast við því að sú stund renni upp, þegar við verðum fyrir verulegum skakkaföllum í lífi okkar. Þegar hversdagsleg velliðan okkar er skyndilega rofin, snögglega, fyrirvara laust og án miskunnar. Hægt í logni hreyfir sig sú hin kalda undir alda, ver því ætið var um þig, segir Sveinbjörn Egilsson í kvæði sínu. Jafnvel þótt logn ríki og dýr góðviðri is ljómi umhverfis okkur, þá býr óveðrið einhvers staðar, og þegar það skellur á, tekur það öll völd. Sumir kalla þetta vald örlaganna, hið einkennilega ópersónulega vald sem sýnir okkur allt í einu, hversu lítils við erum megnug í raun og veru.

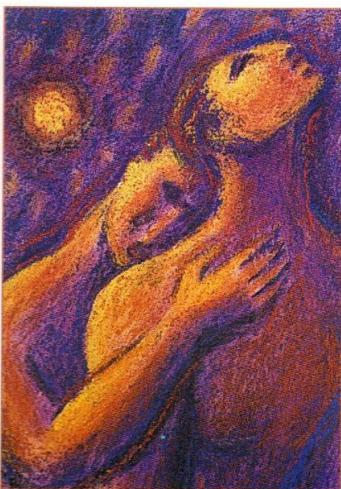
Við könumst held ég öll við þetta fyrirbæri. Við verðum fyrir djúpri sorg, slys ber að höndum, við missum ástvin — og allt í einu er eins og allt líf okkar standi kyrrt eitt andartak. Við erum sem heltekin, og okkur er haldið kyrrum í ósýnilegum greipum afla, sem okkur finnst miskunnarlaus og við ráðum ekkert við. Á slíkri stundu, eða kannski væri réttara að segja þegar við erum farin að átta okkur og hugsa, þá gerist margt í senn. Líf okkar verður allt í einu einfaldara. Sú tilvera, sem okkur fannst oftlega ærið flókin, hún verður skyndilega sáraein föld. Við finnum skýrt hvað það er, sem er einhvers virði í raun. Utan af okkur er líft og flysjað allt hismi. Við stöndum nakin

og erum neydd til að skilja, að lífið snýst ekki um smámuni. Eftirsókn eftir framgangi, fjármunum og finheitum er allt í einu horfin. Okkur er sama um allt slíkt, bara ef, bara ef þessi skyndilega skelfing hefði ekki komið fyrir. En hún hefur komið fyrir, og því fær ekkert breytt.

Nú gagnar ekki lengur nein sjálfsvorkunn. Slys velja sér ekki fórnardýr. Þess vegna er brýnt að átta sig á því, að við höfum næsta takmarkað vald á því, sem fyrir okkur kann að koma. Við getum ekki búið okkur undir slíkt. Ekki nema búa okkur undir hvað sem er með því að rækta innri kraft okkar sifelldlega. Ekki nema við reynum að finna styrk í þeiri vissu, að við ráðum engu, svo einkennilega sem það kann að hljóma. En í þeiri þversögn felst það, sem við köllum æðruleysi.

Við ráðum ekki því sem fyrir okkur getur komið, en við getum reynt að læra að bregðast við því sem fyrir okkur kemur. Að taka því með auðmýkt sem við höfum ekki neitt vald á og einbeita okkur þess í stað að því að ráða því sem við höfum vald á. Og læra þakklæti fyrir þá guðs gjöf sem lífið er og þær stundir sem okkur eru gefnar með þeim sem við unnum. Og mæta svo nýjum degi í ljósi þess þakklætis og kannski með þeirri hlýju og mannlegu hugsun sem er að finna í *Morganversi Guðmundar Böðvars-sonar* í bókinni Innan hringsins frá 1969:

Ur djúpum geimsins
er dagurinn risinn og slær
dýrlegum roða
á óttuhimininn bláan,
— og lof sé þér, blesaða líf,
og lof sé þér, elskanda jörð,
að ég fékk að sjá hann.

Mynd: Vala Óla

Máttur augnanna

Sagan um Jónu Jónsdóttur

Reyndi eg ætíð að horfast í augu við hana, þegar eg burfti að taka ráð af henni. Brást þá eigi að hún sefaðist eða áttaði sig. Þegar mesta þrjoskan var í henni reyndi hún á allan hátt að forðast að líta framan í mig.

Eftirfarandi frásögn farði Gils Guðmundsson í letur og birti í bók sinni „Mánaþilfur“, sem kom út 1979. Í samantekt Gils er stuðst við kafla úr bókinni *Dulrínir* eftir Hermann Jónasson, f. í Víðikeri í Bárðardal 1858, d. 1923 í Reykjavík. Hann nam við Landbúnaðarháskólann í Kaupmannahöfn. Skólastjóri Búnaðarskólans á Hólum 1888-1896. Bónið á Þingeyrum 1896-1905. Dvaldist vestur á Kyrrahafsströnd í nokkur ár en átti síðast heima í Reykjavík. Alpingismaður Húnvetninga var hann 1901-1907. Í bókinni lýsir Hermann m.a. geðsjúkri konu, Jónu Jónsdóttur, sem hann kynntist sem unglingsur á Mýri í Bárðardal fyrir nálega 120 árum.

Hún fæddist í Bárðardal í Pingeyjarsýslu í kringum 1825. Var hún talin hafa verið skarpgáfuð, þrekmikil og einkar efnileg í öllum greinum. Þegar hún var nálægt tvítugu, var hún alllengi látin vera yfir brjáluðum eða geðveikum kvenmanni. Gekk hún við það svo nærrí sér, með vökum og andlegri þreytu, að hún brjálaðist sjálf.

Þegar eg var unglingsur á Mýri í Bárðardal, var Jónu skipt niður á bæi. Dvaldist hún þá oft lengi á Mýri. Þótti henni vænt um mig, eins og fyrr er getið. Það var veturninn 1864-1865, er eg sá Jónu í fyrsta sinni. Það var það í harðindatíð og mikilli ófærð að einhver kom inn í baðstofuna og sagði: „Nú eru þeir nærrí kommir með hana Jónu.“ Mér var forvitni á að sjá brjálaða manneskjú og fór því út. Blæddi mér þá í augum að sjá hve mannleg hörmung gæti komist á hátt stig. Fjórir efldir karlmenn komu með stúlkuna. Gengu þeir á skíðum, tveir við hvora hlið hennar, og héldu í sína taugina hver, sem bundnar voru utan um hana. Braust hún skíðalaus djúpa fönnina milli þeirra í harðneskjuveðri. Og til næsta bæjar, þaðan sem hún kom, voru fullir 10 km. Þegar komið var að bæjardyrunum neitaði Jóna að fara inn, en þeir drógu og hrundu henni inn úr dyrunum. Varð hún þá með öllu bandóð, og þvertók fyrir að fara lengra. Þeir fóru þá að stimpast við Jónu. Þá varð eg sjónarvottur að þeim heljartökum, sem eigi er auðið að gleyma. Hún kastaði mönnunum með beinum handleggjum eins og fífuvettlingum frá sér, hverjum á fætur öðrum og stundum tveimur í senn, og beitti jafnframt tönum. Einn þeirra var Jónas Jónsson, er var hinn stærsti maður, sem eg

hafði þá séð. Hann var ýmist nefndur Jónas langi eða Jónas prestsbróðir, enda var hann það hvortveggja. Var hann í stóri og mjög þykki yfirhöfn, og svípti Jóna stykki úr henni. Hertu þeir þá á sókninni, og gátu þrýst henni í sjálfieldu upp við vegg, og voru ærið harðleiknir. Eg hafði staðið hræddur og hissa úti í horni, en þá hljóp eg fram og sagði: „Getið þið eigi farið betur með hana? Hún lætur undan góðu.“ Þá mælti Jóna: „Heyrið þið hvað barnið segir, og hugsið út í það.“ Eg sagði þá að eg væri viss um að hún yrði hæg, ef vel væri að henni farið og sagði hún það satt vera. Þeir losuðu þá með hægð böndin af henni. Hún lofaði þá að fara með góðu inn í baðstofuna, ef þeir slepptu höndum af sér, og efndi hún það. Þá sneri Jóna sér til míni og spurði: „Hvað heitir þú, drengur minn?“ Eg sagði henni það. Þá segir hún: „Það lá að að þú værir sonur hennar móður þinnar. Eg þurfti annars ekki að spryja að því, eg mátti vita það.“ En þær móðir míni og Jóna höfðu verið hinar mestu vinkonur.

Barnaskapur eða huglækningar

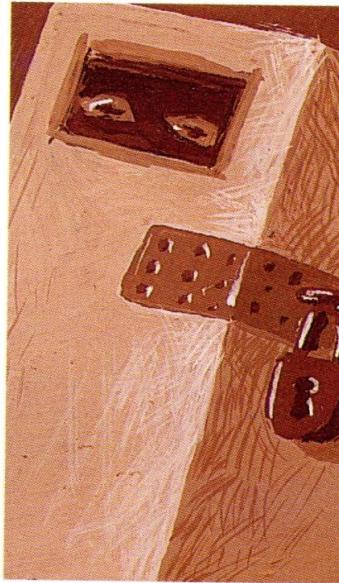
Svo liðu nokkur ár, og kynntist eg Jónu mjög lítið. Veiki hennar hafði hagað sér breytilega, en að jafnaði hafði hún verið alheilbrigð með köflum og þess á milli brjáluð. Smátt og smátt styttust þó þeir tímarnir, sem hún var með sjálfrí sér, en hinir lengdust, fóru að mestu að ná saman. Eg man eigi með vissu hvort það var á útmánuðum 1873 eða 1874 að Jóna kom að Mýri og var þar alllengi.

Fljótt fann eg að það hjálpaði mjög mikil hve vænt henni þótti um míg. Mér þótti líka vænt um hana, eða kenndi innilega í brjósti um hana

vegna veikinda hennar. Bar því enn að hinum sama brunni og ádur er bent til að samhygðin er afarmikilsverð fyrir hugskeyti og hugtöl. Einnig veitti eg því fljótt eftirtekt að Jóna var huglesari með afbrigðum. Reyndi eg því ætíð að horfast í augu við hana, þegar eg þurfti að taka ráð af henni. Eg vissi að ósjálfrátt fann hún petta, því að stundum horfði hún fast og stöðugt í augu mér, eins og hún vildi seiða hugsun mína til sín. Brást þá eigi að hún sefaðist eða áttáði sig. En stundum, þegar mesta þrjoskan var í henni með að láta eigi af áformi sínu, reyndi hún á allan hátt að forðast að líta framan í mig. Varð eg þá að beita lagni til þess. Og aldrei mátti eg hugsa til þess að reyna að beygja Jónu með valdi eða ákafa, heldur með hægð. Vil eg segja frá dæmi til að skýra petta betur.

Dagarnir fjórir

Komið var það fram á vorið að sauðburður var rétt farinn að byrja. Jörð var orðin auð til sveita. Það var sunnanþróvindi, og því foráttá í vatnsföllum. Það var helgur dagur, og fóru nær allir til kirkju. Mun hafa verið fermt um daginn. Petta var æðisdagur Jónu, og var eg því sjálfsagður að vera heima. Fóstra míni var líka heima. Næst mér hafði hún mest vald yfir Jónu. Aðrir voru eigi heima, sem nokkuð gátu sinnt um hana. Eg átti einnig að líta eftir 5-6 nýbornum ám, sem voru þar norður á túninu. Eg gat haldið Jónu kátri og auðsveipri. En svo var það um daginn að okkur fóstru minni kom saman um að óhætt myndi að eg litil til nýbæranna. Eigi leið þó á löngu, ádur en hún kallaði til míni. Sagði hún mér þá að hún hefði ekkert ráðið við Jónu, og misst hana út. Hefði hún hlaupið suður og niður, og sagst ætla að drepa sig í Mjóadalsá. Eg lagði þegar á eftir Jónu og elti hana um 800-900 metra. Þá náði eg í aðra öxlina á henni, en hún svipti mér af sér. Sá eg þá að eg hafði ekkert með hana að gera, nema ef eg gæti sigráð hana með augunum. Hljóp eg þá fram með henni, uns eg hafði það svigrúm, að geta snúið mér við, og tekið framan í báðar axlir á

henni. En hún forðaðist að líta framan í mig, og bað mig að sleppa sér, en eg bað hana að setjast niður og tala við mig. Við sviptumst svo dálitla stund, og þvældumst hvort fyrir öðru, þar til eg gat horfst í augu við hana. Hún sefaðist þá, settist niður og sagði: „Þú gerir rangt Hermann, að reyna að neyða mig til að hætta við áform mitt. Þú veist að þú hefir allt vald yfir mér, ef eg sé í augun á þér. Þess vegna máttu eigi nota það, og banna mér að drepa mig í ánni. Líttu á, hvernig hún fossar kolmórauð fram, þarna í strengnum fyrir ofan Klaufarvaðið. Ef eg kastaði mér þar í strenginn, væri eg á svipstundu dauð. Heldurðu að eg viti ekki sjálf, hvernig ástand mitt er að eg er brjáluð og get aldrei lifað nema mér til kvalar og öðrum til sorgar og armæðu. Síðan eg brjálaðist hefir aldrei gripið mig eins sterkt löngun til að granda mér eins og nú og hefi heldur aldrei fundið það jafn glöggt að guð muni fyrirgefa mér það. Hann hlýtur að sjá hve bágt eg á og vorkenna mér. Það er því illa gert af þér, og sjálfsagt synd, að beita þessu valdi, sem þú hefir yfir mér til að hindra mig. Þú mátt ekki horfa svona á mig. Eg þoli það ekki. Eg særi þig við guð og hana móður þína að lofa mér að drepa mig.“ Eg sat svo

að eg gæti horft beint framan í Jónu. Vildi vera til taks og grípa hana, ef hún gerði sig líklega til að stökkva á featur; líka reyndi eg eins og eg gat, að verka á hana með hugskeytum, þótt mér virtist hún hafa rétt fyrir sér. Grátandi bað hún og bað að hún mætti fara í ána, en eg „maldaði í móinn“. — Loks endaði þetta þó með því að við leiddumst hlæjandi heim og með glettnisyrdum. Eg var sama og ekkert með Jónu nema æðisdagana. Hina þrjá dagana á milli var eg við útistörf. Parf ekki að fjölyrða það að smátt og smátt varð hún auðsveipari. Og eftir því, sem hún var rólegri æðisdaginn, því léttari var hún í skapi raunadaginn, og leið svo þar af leiðandi betur heilbrigðisdaginn. Gleðidaginn varð ekki heldur önnur breytting á henni en sú að hún var léttlynd og glaðvær. Þegar við skildum þá um vorið, mátti því segja að hún væri orðin næstum því heilbrigð í þrjá daga, en fjórða daginn með dálitlu rugli, hálfæðislegri kátínu. Mig sár-langaði til að segja fóstru minni að eg teldi mig geta læknað Jónu til fulls með huglækningum, ef eg mætti að staðaldri fylgja henni eftir í 1-2 mánuði. Eg kom mér þó ekki að því að láta í ljósí þennan barnaskap, enda vandkvæðum bundið að koma því í framkvæmd. Nú orðið liggr það þó nærrri sannfæringu minni að þessi skoðun míni muni samt hafa verið rétt.

Sögulok í húmi

Um sumarið var Jóna með mun besta móti. En um haustið hnignaði heilsu hennar. Leið þá heldur ekki á löngu að neyðst var til að slá utan um hana. Lifði hún svo allmorg ár al-brjáluð. Eftir þetta sá eg hana aldrei. En 8 árum síðar var eg gestkomandi, þar sem hún dvaldist til heimilis. Eg kom þangað að kveldi til. Hitti mann úti og gekk með honum inn, án þess að aðrir hefðu orðið varir við komu mína. Dimmt var í baðstofunni. Á pallskörinni bauð eg gott kveld. Þá segir Jóna glaðlega inni í virki sínu: „Nei! Manni minn kominn.“ Sýnir þetta hve glögg hún var og minnug. □

Hugarfar og lófaklapp

Tímasetningar í útgáfustarfsemi eru erfiðar viðfangs. Tengja þarf saman ólíka þræði. Safna efní og myndum, finna ritinu útlit, samhengi og fjárhagslegan farveg. Það liggur í hlutarins eðli, að sumir þeir, sem eiga greinar í þessu riti, eru eftirsóttir af öðrum en ritstjóra þess vegna hæfileika sinna og menntunar. Sumir úr þessum hópi hafa þann fágæta eiginleika að geta miðlað hvoru tveggja svo að aðrir megi fá skilið hvað viðkomandi er að meina. Yfir þetta fólk rignir tilboðum um fyrilestrahald og fundarstörf af margvíslegu tagi, allt eftir sérþekkingu hvers og eins. Geta má nærrí að erfitt er að keppa við lófaklappið þegar sótt er að þessi mið, með riti ætluðu almenningi, tileinkað geðsjúku fólki. Ritstjóri áleit að polanlega hefði verið að verki staðið við öflun efnis í þetta tölublað. Stoðunum

var kippt undan þeirri ályktun þegar uppgötvæðist að allar burðargreinar ritsins eru skrifðar af skammlífara kyni þjóðarinnar. Sér til hrellingar sá ritstjórin sig útlægan og dæmdan til lífstíðarvistar í Kolbeinsey af vænlegri hluta þessarar sömu þjóðar! Á síðstu stundu náðist landtaka í þessari hugarfarsvilli ritstjórans og þokkunni létti með ágætu og óvæntu framlagi Hólmfríðar Traustadóttur. Ég bið karlkyns lesendur einlæglega afsökunar á kvenmannsleysinu sem ein-kennir ritið að þessu sinni og hefði verið algert án Hólmfríðar. Seinna tölublað ársins kemur svo út ein-hverntíma fyrir næstu áramót, háð því hvernig ritstjórin standur sig í samkeppninni við „lófaklappið“.

Gísli Theodórsson.

Ritstjórar ættu að hafa jöfnuð á milli kynja að leiðarljósi við efnisval.

Skúli Skúlason

Myndin er frá sýningu Ljósbrots, ljósmyndafélags
framhaldsskólanema, í ráðhúsi Reykjavíkur.

Hjúkrunarstörf í Sómalíu

Hólmfríður Traustadóttir er hjúkrunarfræðingur að mennt.

Haustið 1992 fór ég á vegum Rauða kross Íslands til Sómalíu. Þar var ég í sex mánuði við hjúkrunarstörf. Ég vann á sjúkrahúsí sem heitir Keysaney og er í höfuðborginni Mogadishu.

Sómalíá er sexfalt stærri en Ísland og íbúar átta milljónir, nær eingöngu Sómalir og þar er nú samstæð þjóð miðað við önnur ríki Afríku. Þar er tölulög sómalska og arabíkska, einnig ítalíkska og enska.

Ararar komu upp verslunarmiðstöðvum við ströndina þegar á sjöundi öld og breiddu út íslam, en strandlengja Sómalíu eru mjög löng að Indlandshafi og Adenflóa. Á árinu 1897 hófst landnám Evrópumanna í Afríku og tóku Bretar norðurhluta Sómalíu, en Ítalir tryggðu sér yfirráð yfir suðurhlutum.

Sómalíá hlaut sjálfstæði árið 1960. Árið 1969 tók herinn völdin undir forystu Siad Barré. Honum var steypit af stóli 1991 eftir að hafa verið við völd í tuttugu og eitt ár. Síðan hefur geisað blóðug borgarastyrjöld sem raunar hófst fyrr eða 1988. Hrikaleg hungursneyð fylgdi í kjölfarið.

Aðalatvinnuvegur er landbúnaður og um 75% landsmanna hafa stundað hann og helmingur þeirra hirðingjar með geitur og sauðfé. Ræktun er aðeins möguleg í árdölum í suðurhluta landsins. Sökum ófriðarins hefur landbúnaður að mestu legið niðri.

Þegar ég kom til Sómalíu virtist mjög hafa dregið úr hungursneyðinni og hjálparstarf í fullum gangi, en ennþá var strið og allt gersamlega í rúst. Þar sem áður höfðu verið fallegar byggingar blöstu við grjóthrúgur. Stöðugt heyrðust skothvellir og særðir streymdu til Keysaney.

Rauði krossinn hóf þarna rekstur sjúkrahúss í ársbyrjun 1992. Byggingin var fangelsi sem Siad Barré hafði látið reisa rétt áður en honum var steypit af stóli og var það því starfsfólk Rauða krossins sem vígði fangaklefana. Háir műrar fangelsisins veittu okkur öryggi og tryggðu vinnumárið.

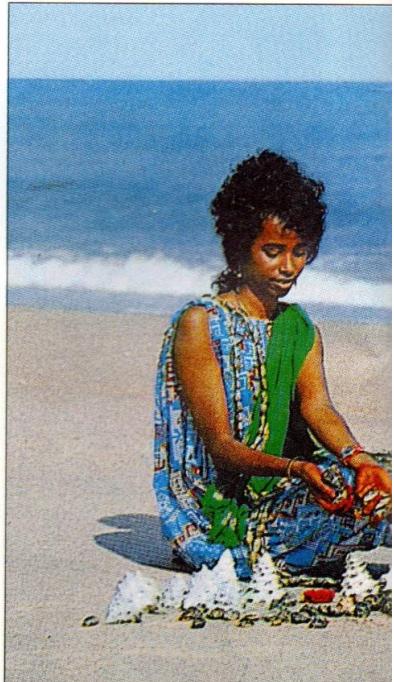
Keysaney var altaf fullt af sjúklungum en rúm var fyrir 160 sjúklinga

og voru gerðar 200 aðgerðir á viku. Starfsfólk var flest Sómalir. Ekki líkfst ist Keysaney hvítskúruðu sjúkrastofunum hér heima, rúmin smíðuð á staðnum, eins og raunar flest annað sem við þurftum að nota. Ekki voru flókin tæki til hjálpar, enda ekki alltaf hægt að reiða sig á rafmagnið. Öll umönnun sjúklinga gekk þó mjög vel og ekki saknaði ég allra þeirra tækja sem eru í kringum sjúklingana hér heima. Í raun fannst mér ég geta gert meira gagn við þessar fábrottu aðstæður.

Í Sómalíu eru ættflokkatengsl afar sterk og hollusta við ættina sett ofar örðru. Það minnti mig oft að blóðhefn í Íslendingasögunum.

Oft voru heilu fjölskyldurnar með hverjum sjúklingi, fundu öryggi í „fangelsinu“. Þar var því oft þróng á þingi.

Sómalir kenna sig við feður sína á sama hátt og við og konur skipta ekki um nafn þó þær giftist. Sómaliskar konur eru mjög sjálfstæðar og duglegar, þó er það oftast karlinn sem ræður á yfirborðinu. Þær báru aldrei

vopn en stóðu fyrir friðargöngu meðan ég var þarna.

Mér líkaði mjög vel að vinna með Sómöldum, þeir eru ótrúlega léttir í lund og gefa sér alltaf góðan tíma til að ræða málín, snerting er mikilvægur þáttur í lifi þeirra. Þann tíma sem ég var þarna misstu þeir aldein trúna á að brátt tækju við betri tímar, friður kæmist á.

Mér fannst erfitt að horfast í auguvið þá niðurriffsstarfsemi sem þarna hefur átt sér stað. Parna hafði verið blómleg borg, kaffihús, fíróttaleikvangur, skólar, hótel og falleg íbúðarhús en nú blasti við eyðilegging vopnaskaks; munaðarlaus börn, attvinnuleysi, fatlað fólk og heimilislaust. Enginn getur sagt um hvernig hafa dáið. Af múnnum kringum „fangelsið“ blasti aftur á móti við mér fegurðin: Indlandshafið, hvít sandströndin eins langt og augað eygði. Við sólarupprás og sólarlag skartarði himininn sínum fegurstu litum og tónar hafsins undirstrikuð fegurðina. □

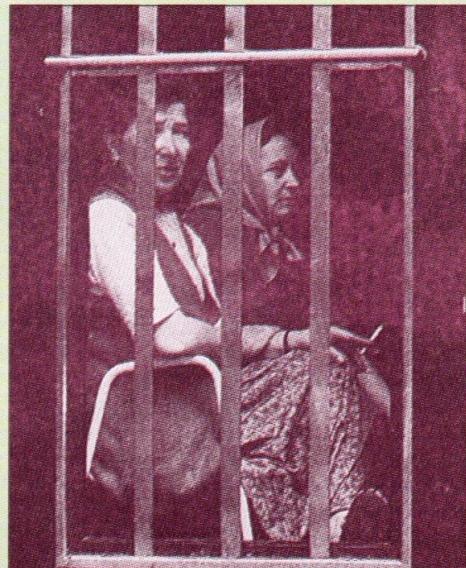
Ríkarður Pétursson var fenginn til að gegna starfi byggingarstjóra endurbýggingar geðsjúkráhússins Kreka í Tuzla, sem er um 120 þúsund manna borg í norðanverðri Bosníu, ásamt Dagbjarti Helga Guðmundssyni sem er enn í Bosníu. Næsta víglína lá um 20 kílómetra í burtu. Fáeinum mánuðum áður en þeir komu til sjúkrahússins hafði orðið að loka hliðum þess fyrir um 200 geðsjúklingum sem komu þangað á örfáum dögum. Skýringin á þessum straumi var sú að nokkru fyrir höfðu serbneskar sveitir tekið smáborgina Jace og hrakið geðsjúklinga sem þar var að finna rúmlega 200 kflómetra leið yfir torfært fjalllendi í átt til Tuzla. Einhverjur léztu í ferðinni en þeir sem þraukuðu komu til Tuzla í janúar illa til reika. Sjúkrahúsið var vanbúið til að taka á móti þessum fjölda flóttamanna og á fréttamyndbandi sem Ríkarður hefur í fórum sínum má sjá fólkidréusta sér í einni kös að girðingu unni umhverfis spítalann og sárbaena starfsfólk um inngöngu.

Eina úrræðið sem starfsfólk hafði var að ganga meðfram rimlunum og fleygja matarbitum úr fötu af handahófi til sjúklingsanna.

„Um þetta leyti voru aðeins 15 starfsmenn til að annast alla þessa sjúklinga,“ segir Ríkarður. „Starfsfólkidréusta reyndi að gera sitt besta en gat alls ekki ráðið við ástandið svo fáliðað og illa búið. Við sjúkrahúsið störfuðu geðlæknar en þeir

höfðu ekki starfsfólk til að sinna málum sem skyldi, enda gengu þeir sem slösuðust á vígvellinum fyrir. Í stríði eru geðsjúklingar jafnan þeir sem minnst mega sín og alltaf helstu olnbogabörn samfélagsins, eins og aðstæður þær sem þeim voru búnar sýndu. Ástandið hafði þó heldur skánað þegar við komum í júní. Ýmislegt hafði þó ekki breyst og þannig var aðeins um eina deild að ræða og greiningin á vistmönnum næsta einföld; gætu menn ekki bjargað sér vegna andlegra kvilla voru þeir geðveikir. Parna var spastísku fólk, fólk með ofsóknarbrjálæði, þunglyndum, geðklofum og öðrum hrúgað saman. Laun lækna og hjúkrunarkvenna voru um fjögur mörk á mánuði sem er um 200 íslenskar krónur eða jafnmikið og brauðhleifur kostaði á sama tíma.

Fordómar almennings hjálpuðu ekki upp á sakirnar en kannski vöktum við fólkidréusta umhugsunar um að geðsjúkir þyrftu líka aðbúnað við hæfi, þótt stríð geisidi.“

Schizophrenia

Alvarlegur sjúkdómur, sem hrjáir 1% jarðarbúa

Hafa ber í huga að þessir sjúklingar skera sig oft mjög úr fjöldanum og þeirra bíður oft einmanalegt líf, þar eð fáir vilja rækta kunnings-skap við þá.

Draumur allra lækna er að greina, flokka og meðhöndla sjúkdóma mannsins eftir orsökum þeirra. Þar eð mörg lögmála náttúrunnar eru okkur enn ókunn, er þess ekki alltaf kostur. Þá eru einkenni notuð í sama tilgangi. Þegar þannig er farið að er nauðsynlegt að hafa í huga ákveðna vísýni, þar eð frávik frá því, sem eðlilegt getur talist, þarf ekki endilega að vera sjúkdómseinkenni, því munur er á því að vera afbrigðilegur og því að vera sjúkur. Ýmsir undirhópar samfélagsins hafa kosið að binda bagga sína öðrum hnútum en samferðamennirnir, t.d. ræflarokkarar, bóhemar og blómabörn og innan þeirra hóps rískja allt önnur lögmál um hvað sé eðlilegt og óeðlilegt en í samfélagini í heild og þarf að hafa þá viðmiðun í huga þegar tekin er afstaða til þess, hvort einstaklingur í hópnum sé haldinn sjúkdómi eða ekki. Stundum getur verið erfitt að greina á milli hvort einkenni sjúklings séu eingöngu óeðlileg eða sjúkleg og er þá rétt að hafa í huga hvort einstaklingurinn sjálfur eða samfélagið þjáist af völdum einkennanna. Á sama hátt verður að hafa í huga að einkenni geta verið viðurkennd í einu menningarsamfélagi en skorið sig úr í öðru. Til að mynda kynnu drykkju-venjur okkar að virka framandi á Frakka, en sídrykkja þeirra aftur á móti að stinga í augu hér.

Persónuleiki mannsins og sálarlíf eru samsett úr ýmsum eðlisþáttum, svo sem tilfinningum, geðslagi og rökhugsun. Geðrænir sjúkdómar og sálræn einkenni fela yfirleitt í sér frá-

vik eða sjúklegar breytingar á einhverjum þessara eðlisþáttu, einum eða fleirum allt eftir hverjum sjúkdómi fyrir sig. Það sem einkennir sturlunarástand og þar með schizophrenia sem undirflokk í þeim hópi er fyrst og fremst sjúkleg breyting á vitsmunastarfi og rökhugsun.

Sturlun

Venjuleg rökhugsun er sá eðlisþáttur okkar, sem gerir okkur t.d. kleift að leysa vandamál og skipuleggja. Rökhugsun lýtur almennum lögmálum orsakar og afleiðingar. Sturlun í skilningi geðlæknisfræðinna felur fyrst og fremst í sé að þessi eðlisþáttur rökhugsunar er brenglaður á einhvern hátt. Menn geta t.d. farið að komast að niðurstöðu án þess að hafa forsendur eða draga afkáralegar eða mjög langsoðtar niðurstöður af gefnum forsendum. Er slíkt almennt kallað ranghugmyndir. Einnig getur almennt hugsanaferli eða venjuleg keðja hugsana tekið á sig óvenjulega og sjúklega mynd og getur slíkt birst í samhengislitlu tali. Schizophrenia er deild í floknum sturlun og af því leiðir að grunneinkenni schizophrenia eru brengluð rökhugsun. Til að aðgreina þennan undirflokk betur frá heildinni hefur náðst samstaða um ákveðin einkenni, sem sjúklingar þurfa að hafa til að sturlunareinkenni þeirra geti flokkast undir heitið schizophrenia. Rétt er að benda á að sturlunareinkenna getur orðið vart í öðrum sjúkdóum en schizophrenia, svo sem svæsnu þunglyndi eða oflæti.

Sigurður Bogi er læknir við geðdeilda Borgarspítalans.

Schizophrenia-heitið og þróun þess

Heitið schizophrenia í geðlæknisfræðinni kemur fyrst fram í ritgerð eftir geðlækninn Bleuler árið 1911. Orðið er myndað úr tveimur grískum orðum, annars vegar *schisis* sem þýðir klofnungur eða rof og *phren* sem forn-Grikkir litu á sem þann eðlisþátt sálarinnar, er lyti að rökhusun. Orðið felur því í sér klofning eða rof í eðlilegu ferli rökhusunar. Bleuler notaði hugtakið í mjög víðfeðmri merkingu og þegar sálgreiningin fór að festast í sessi í Bandarískjunum um miðbik aldarinnar var hugtakið þar notað í hinni upphaflegu merkingu þess og greiningarskilmerki þess því mjög loðin. Fyrir á öldinni hafði í Evrópu, sérstaklega í Pýskalandi, komið fram viðleitni til að einskorða hugtakið við skýrari og greinilegri einkenni og setti Þjóðverjinn Kurt Schneider t.d. fram ákveðinn greiningareinkenni sem voru notuð í Bretlandi

og víða í Evrópu. Sú staða var því komin upp að sama hugtakið var not-að beggja vegna Atlantshafs yfir mismunandi fyrirbaeri og gerði það að verkum að raunhæfur samanburður á árangri meðferðar milli þessara tveggja heimsálfar var á þessum tíma nær ógerlegur, þar eð engin trygging var fyrir því að um sama eða hlidastatt sjúkdómsfyrirbaeri væri að ræða. Á undanförnum áratugum hefur hins vegar verið mikil viðleitni til að samræma þessar hefðir og hefur bandarískra greiningarhefðin verið að þokast sífellt nær hinni evrópsku, en til viðbótar gert kröfu til að einkennin hafi staðið í ákveðinn lágmarkstíma, svo að nota mætti greininguna.

Helstu einkenni

Pau einkenni, sem almennt hefur náðst samstaða um að bendi til greiningarinnar schizophrenia, eru helst:

- 1) *Ranghugmyndir*. Hugmyndir eða sjónarmið sem lúta ekki lögmálum

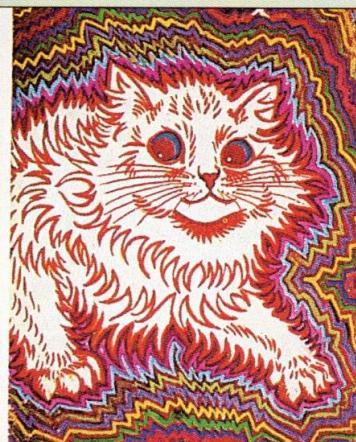
rökrænnar hugsunar og ekki er hægt að rekja til annarra einkenna sjúklings, né að skilja í ljósi persónuleika hans, sögu og aðstæðna. Stundum eru ranghugmyndir skilyrtar við eitthvert ytra áreiti, sjúklingur getur t.d. gert sér skyndilega grein fyrir guðlegu hlutverki sínu, þegar hann sér fugl flíjúga hjá.

- 2) *Hugsanatruflanir*. Algengt er að sjúklingnum finnist að hugsanir þær, sem hann er að vinna úr, hverfi skyndilega úr huga hans fyrirvara laust. Kemur þá jafnvel fyrir að hann telji einhvern nema þær á brott úr huga sínum eða þá hitt að honum finnist einhver eða einhverjir vera að þróngva sínum hugsunum inn í hans hugsanaferli. Stundum finnst sjúklingnum hann geta haft áhrif á hugsanir annarra með sínum eða numið annarra hugsanir sjálfur. Finnst honum þá jafnvel að hugsanir hans flæði frá honum eins og hann væri sendistöð. Ekki er óalgengt að eitthvað

Á þessum myndum sem Louis Wain málodi á mismunandi skeiðum ævi sinnar, má greina augljósa framsókn geðveikinnar. Myndina til vinstri málodi Wain snemma á sjúkdómsferli sínum. Hún er ólík fyrri myndum hans, ekki aðeins vegna ísþárvöðra augnanna, heldur einnig vegna úfonna hárbroddanna. Ennfremur bregður

Wain þeim vana sínum, að hafa landslag að baksviði, og setur í staðinn formlegt munstur — listræna vörn gegn andlegri ringulreið. Á næstu mynd er kötturinn fullur fjandskapar, og satanískur rauður litur yfirlagnafr; myndin speglar ótta Wains, sem hélt að hann væri ofsóttur af illum öndum. Regnbogalituð umgjörðin um kött-

inn er algengt atriði í málverkum geðveikra. Á lokastigum geðkofans eru kettir Wains orðnir þvínar óhlutstæðir uppdrættir. Hér er raunsæið í algjörri upplausn. Í stað þess letur Wain koma þráhyggjukennnd, formleg munstur, eins og til þess að hafa í lengstu lög tök á ringulreið geðsmuna sinna.

sem í fjöldum birtist fái sérstaka merkingu fyrir sjúklinginn og hann telji það birt sem sérstök skilaboð til síns.

- 3) *Ofskynjanir.* Heyrnarofskynjanir eru langalgengastar, stundum verður vart breytinga á snertiskyni. Heyrnarofskynjanir geta verið margs konar. Algengast er að sjúklingur heyri raddir sem ræða sín á milli, stundum um sjúklinginn sjálfan. Einnig heyrir sjúklingur stundum upphátt eigin hugsanir eða rödd sem setur út á eða dæmír það sem hann er að hugsa um hverju sinni.
 - 4) *Stjórnun.* Sjúklingnum finnsta að ytri öfl hafi áhrif á eða ráði hugsunum hans, tilfinningum, vilja eða athöfnum, jafnvel að því marki að hann sé viljalaut verkfæri í höndum peirra.
- Einnig er til sjúkdómsmynd, sem er nokkuð frábrugðin þeirri sem að ofan greinir og einkennist af brott-námi eðlilegra persónuleikaeiginda og þar með meiri fátækt persónuleikans. Slískir einstaklingar draga sig gjarnan út úr venjulegu samfélagsmynstri, hætta í vinnu eða námi og draga sig inn í skel. Stundum fylgir óvenjulegur hugsanagangur.

Orsakir og sjúkdómslíkindi

Frumorsök sjúkdómsins er í raun ópekkt, þó mikil hafi verið reynt til að finna hana. Vitað er að tíðni hans er nokkuð svipuð hvar sem er í heiminoftum, eða 0,7-1,0% fæddra. Margt bendir til að sjúkdómurinn sé ættgengur og mjög líklega arfgengur. Vitað er að afkomendur þeirra, sem með sjúkdóminn hafa greinst, eru í meiri hættu að veikjast af honum sjálfir, en ef foreldrar þeirra hefdu ekki verið haldinir sjúkdómmum. Rannsóknir hafa einnig sýnt fram á, að ef børn þeirra foreldra, sem haldin eru sjúkdómmum, eru ættleidd og alin upp hjá heilbrigðum foreldrum er hætta þeirra á að fá sjúkdóminn verulega meiri en eðlilegt getur talist ef uppeldi eitt réði áhættunni og nálgast jafnvel þá áhættu sem búast mætti við, ef þau hefðu verið alin upp hjá

Einsemd og vanlíðan verður aftur á móti til þess að sjúklingurinn lifir alfarið í ranghugmyndum sínum og einangrunin getur þannig ýtt undir sjúkdómseinkennin.

sínum eigin foreldrum. Ýmislegt bendir því til að sjúkdómurinn erfist og komi fram jafnvel þó að upplediskilyrði séu eðlileg. Hver mig erfðum er háttáð er hins vegar ekki vitað og að hve miklu leyti umhverfisþættir kunna að vera áhættuþættir fyrir sjúklinginn er einnig óljóst.

Sumum gerðum sjúkdómsins fylgir merkjanleg heilarýnum, mæld með tölvusneiðmyndum og leiðir það hugann að því, hvort að í þeim tilfellum kynni að vera um einhvers konar almennan hrörnunarsjúkdóm miðtaugakerfis að ræða.

Hugsanlega er sjúkdómsmynd schizopreniunnar sameiginleg loka-niðurstaða ýmissa ástæðna. Þannig má hugsa sér að arfgeng veila, fósturskaði í móðurkvíði, súrefnisþurrð við fæðingu, miðtaugakerfissýking eða annars konar heilaskaði í æsku að viðbættum einhverjum ópektum umhverfisáhrifum geti. Valdið svipaðri sjúkdómsmynd.

Ferli og frávik

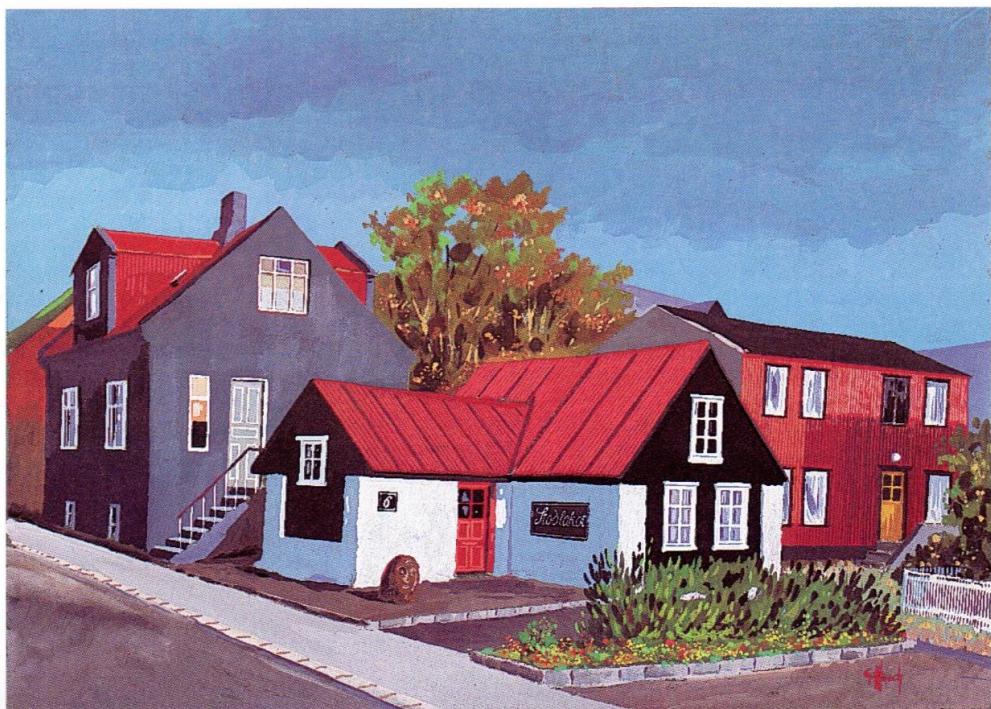
Pau börn, sem síðar á ævinni veikjast, hafa gjarnan skoríð sig á einhværn hátt úr félagahópnum í æsku, þó slíkt þurfir ekki endilega að hafa verið reyndin. Sjúkdómurinn byrjar langoftast seitn á táningsárum eða skömmu eftir tvítugt. Á þessu er þó sú undantekning, að sú gerð sjúkdómsins, sem einkennist helst af ranghugmyndum tengdum ofsoknunum, kemur oft fram síðar á ævinni; í kringum fertugt eða enn síðar. Ferill sjúkdómsins er oftar en ekki langvinnur. Stundum á sjúklingurinn betri

tímabil á milli, en þá er algengast að hann nái þó aldrei fullum bata á ný. Einnig er til að sjúklingurinn verði meira og minna veikur stöðugt og ævilangt eftir að fyrstu einkenni koma fram.

Meðferð

Meðferð sjúkdómsins er margþætt. Enn sem komið er, er grunnur meðferðarinnar lyfjameðferð. Virk lyf við sjúkdómmum fóru að koma fram upp úr 1955 og olli tilkoma þeirra straumhvörfum í meðferðinni. Síðan hafa verið að koma á markaðinn ný og betri lyf, sem vinna markvissar á einkennum sjúkdómsins og hafa siffelt minni aukaverkanir. Ekki verður hins vegar fram hjá því litíð að lyfin eru enn ófullkomín, ná ekki alltaf að gefa fullnægjandi bata og hafa oft aukaverkanir í för með sér, sem kunna að vera þungbærar fyrir sjúklinginn. Á hitt ber hins vegar að líta að tilkoma lyfjanna varð prát fyrir allt til að gjörbreyta möguleikum sjúklingsins til að dveljast utan stofnana. Ljóst er að því fyrr sem hægt er að hefja lyfjameðferð við sjúkdómmum, því meiri líkur eru á að hægt sé að bjarga sjúklingnum frá að læsast inni í ranghugmyndaheimi sínum að fulllu og öllu til frambúðar.

Venjuleg samtalsmeðferð til langs tíma, sem hefur aukið sjúkdómsinni að markmiði, er oft óraunhæfur meðferðarkostur fyrir þessa sjúklinga, þar eð sjúkdómurinn sviptir þá oft dómgreindinni. Hins vegar getur annars konar samtalsmeðferð hjálpað sjúklingnum til að fást betur við þau vandamál, sem óhjákvæmilega hljóta að koma fram sem afleiðing af sjúkdómmum. Hafa ber í huga að þessir sjúklingar skera sig oft mjög úr fjöldanum og þeirra bður oft eimanalegt líf, þar eð fáir vilja rækta kunningskap við þá. Einsemd og vanlíðan verður aftur á móti til þess að sjúklingurinn lifir alfarið í ranghugmyndum sínum og einangrunin getur þannig ýtt undir sjúkdómseinkennin. Því er nauðsynlegt að huga vel að félagasáðstæðum og mannlegum þörfum þessara sjúklinga. □

Gerald Musch
Vatnslitamynd

Húsið við götuna

Það var líka hún sem byrjaði og sveittist – næstum nótt sem dag við að frelsa götuna þeirra frá þessum ófögnuði. Bæjarfélagið skildi íbúana. Það var ekki of gott að ein gata í bænum væri fullkomin fyrirmyndargata.

Hún stóð við opinn gluggann með sælusvip og hamingju í hverri hreyfingu. Vorgolan leitaði inn og bar með sé sýjavarlykt. Fuglarnir dunnu sér við að byggja hreiður í grenitrjám í tveim næstu görðum. Þeir gátu óhræddir farið sér rólega. Í götunni voru engir kettir. Í götunni var ekkert sem skyggði á hamingju íbúanna, ekkert sem andmælti þeirri fullkomnum er lá í andrúmsloftinu. Húsir voru falleg, garðarnir voru fallegir, íbúarnir voru glæsilegir, áttu falleg og vel gefin börn og fina bíla.

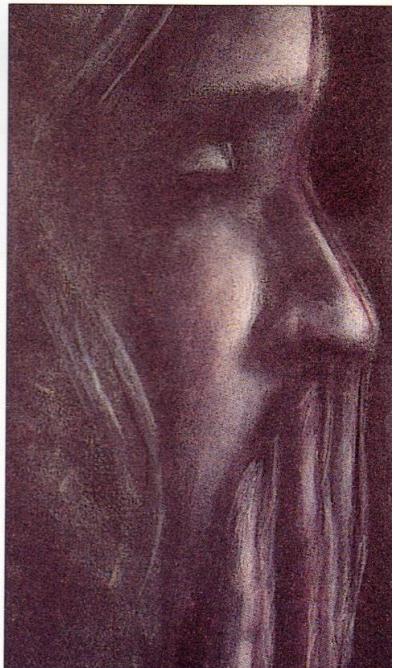
Svarti skugginn sem hvílt hafði yfir þessari götu fyrir fimm árum var horfinn. Það var húsið hinum megin götunnar — ekki samt húsið — heldur íbúarnir sem skyndilega höfðu fengið aðsetur í húsinu. Að vísu börn sem höfðu hóp af fólk sér til hjálpar. En það hrökk bara ekki til, gleðihróp þessara barna voru öðruvísi en gleðihróp barnanna sem alist höfðu upp í götunni. Öll hegðun þessara barna var öðruvísi — ljót, ógnvekjandi, ógeðsleg. Eitt húsið í götunni þeirra var orðið svart, ópolandi í vitund íbúanna sem vissu ekki sitt rjúkandi ráð. Börnin sem höfðu vaxið úr grasi í götunni táruðust er þau minntust séludaga bernskunnar. Þar sem allir voru kátil og glaðir og enginn var öðruvísi en aðrir. Hamingjurkt og fullkomnið mannlíf blasti í hvívetna við. Dóttir hennar hafði grátið heilan dag er henni varð ljóst að gatan þeirra var ekki lengur sælugata æskunnar.

Pá sá hún að eitthvað varð að gera. Það var ekki hægt að standa aðgerðalaus. Það var líka hún sem byrjaði og sveittist — næstum nótt sem dag við að frelsa götuna þeirra frá þessum

ófögnuði. Bæjarfélagið skildi íbúana. Það var ekki of gott að ein gata í bænum væri fullkomin fyrirmyndargata. Landsfeður voru öllu erfiðari — sumir hverjir.

En hún barðist og barðist til síðasta blóðdropa — aukin heldur fyrir dómstólum — og hún vann. Fyrir fjórum árum vann hún sigur. Og meira en það. Það var hún sem átti hugmyndina. Þegar húsið sem hafði orðið svo svart í vitund íbúanna varð allt í einu bjart og samboðið götunni þeirra.

Bæjarfélagið samþykkti hugmynd hennar og veitti ríkulega fé til breyt-

**Smásaga eftir
Jennu Jensdóttur.**

inga á húsinu. Fljótlega var komið þarna listahús — og ekki einhæft. Allar æðri listir áttu þar aðgang til sýninga og flutnings. Söngvarar, myndlistarmenn, rithöfundar, leikarar, arkitektar, tónlistarmenn. Allt viðurkenndir listamenn sem áttu þar aðgang. En það var dýrt að sýna þar list sína og aðgangseyrir var líka hár, svo gatan þeirra var aldrei niðurlægð af eigendum bílskrjóða. Bæjarfélagið græddi og hún sjálf var í hávegum höfð, bæði hjá því og íbúum götunnar. Uppljómað hús sem jók þá virðingu og vegsemð sem gatan og íbúar ánna skilið.

Hamingjusöm fjögur ár og barnabörnin voru farin að endurtaka leiki foreldra sinna í skjóli áhyggjulausrar bernsku í fögru, fullkomnu umhverfi. Foreldrarnir ungu litu glaðir til barna sinna og þeim fannst sem þeir endurliðu eigin bernsku. Þar hoppaði hún margan daginn, fjögurra ára dótturbarn hennar. Svo falleg með hrokknalokka, spékkoppa í kinnum og augu svo himinblá — það vel af Guði gerð andlega að allt var henni létt að læra.

Það spurðist út hvað barnið fylgd-

ist vel með í hinu fína húsi listanna. Hún gat setið og hlustað með andakt á söngvara, eða skoðað málverk og haft uppi vitur orð þeim til hróss. Svo hoppaði hún við hlið ömmu sinnar og hlaut aðdáun annarra.

Á kvöldin sofnaði hún við sögulestur ömmu og vaknaði á morgnana til þess að taka utan um hálsinn á afa með litlu, bústnu handleggjunum sínum og gera framtíðaráform varðandi litla bróður, sem hafði gert henni kleift að dvelja svo lengi hjá ömmu og afa með því að koma í heiminn fyrir prem dögum. Þær voru búnar að sjá hennan litla dökkhærð anga sem hafði hæk harða baráttu til að komast í heiminn.

Hún var einmitt að rifja þetta allt upp meðan hún þurrkaði rykið úr gluggakistunni — fínt ryk sem glitr-aði í geislum vorsólarinnar. Rykið í götunni þeirra gat varla orðið öðruvísi. Þarna fyrir utan gluggann stóð hún, eftirlætið hennar og hrópaði hátt er hún reyndi að „sippa“ eins og hinar stelpurnar. En hve hrópið var dásamelegt.

Þá hringdi síminn og hún ansaði

með þessum upphafna raddblæ sem hún hafði tileinkað sér gegnum velsæld listarinnar. Það var dóttirin sem hringdir. Það var ekki tal. Það var angistaróp gegnum gráthviður:

„Mamma, komdu. Það er eitthvað að barninu okkar.“

Verold hennar hrundi og litla telpan á götunni skildi ekki hví amma hrifsaði í handlegg hennar og hljóp með hana í næsta hús. Pau sátu þar í litlu herbergi sem rúmaði skrifborð og nokkra stóla. Innan við skrifborðið sat læknir, ungur og yfirvegaður. Dóttirin grét og augu hennar herptust af nístandi sársauka sem einnig skar móðurina í hjartastað. Hún merkti ekki allt sem læknirinn sagði, en angistin jökst og grátrú dótturinnar var orðinn krampakenndur. Sum orðin leituðu í vitund hennar og særðu þar eins og sveðja: ... Mongólíti — ör-sjaldan einhverjir...

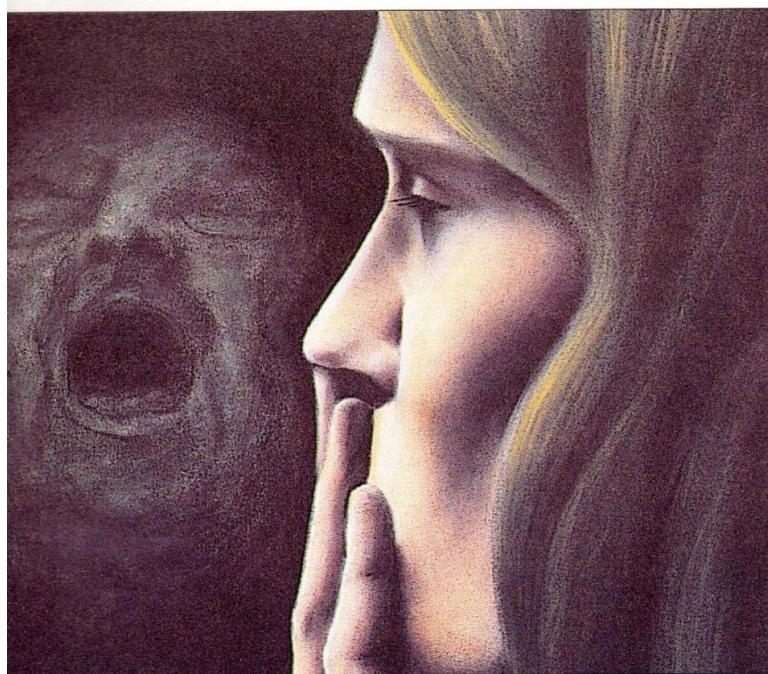
Góður Guð, almáttugur Guð, láttu þetta ekki vera rétt. Láttu þetta vera draum, leyfðu okkur að vakna...

En veruleikinn fylgdi henni heim og varð enn bitrari er hún sagði manni sínum frá litla drengnum. Samfara sorginni ruddist önnur tilfinning fram svo sterk að líkami hennar skalf og nötraði. Hún elskaði þetta litla ósjálfbjarga barn, sem hún hafði aðeins einu sinni þrýst að brjósti sér og kinn og fundið yl og mýkt þessa varnarlausa kropps. Pessi hjartans litla vera, hún skyldi verja hana í hörðum heimi — verja hana fyrir öllu misjöfnu og röngu — öllu.

Þegar næturþokan gerði allt skuggalegra í vornóttinni varð henni í andvökukvöl sinni litið yfir götuna. Húsið ljómaði ekki lengur og stóri granítsteininninn, sem hún hafði látið setja fyrir framan það með greyptri látunsplötu fyrir auglýsingar, var svartur, hann leit út eins og andlitslaus maður — kolsvartur.

Almáttugur Guð, yfirgefðu okkur ekki, hjálpaðu okkur...

Ekkert svar í hljóðri vornóttinni. Inn um gluggann barst sjávarlykt og sameinaðist sárum gráti hins umkomulausa. □

Tilgangurinn með útgáfu blaðsins er kynning á málfrum tengdum andlegu heibrigði einstaklinga og fjölstykldra. Enn fremur er lögð áhersla á að kynna aðstaður þeirra sem ekki ganga heilir til starfa í samfélaginu.

Frá upphafi útgáfu blaðsins hefur því verið dreift endurgjaldslaugt meðal almennings, stofnana og fyrirrækja. Fram til þessa hafa fundist úrraði til að svo mætti verða. Þær leðir eru því miður ekki færar lengur. Blaðinu verður því eftirlieðis dreift í áskrift til þeirra sem áhuga hafa á efnistökum þess.

Áskriftargjaldinu verður stillt í höf eftir því sem umt er. Áskrift fyrir 1994 verður 1200 kr., en kr. 950 til öryrkja og þeirra sem hafa skerta aðvinnu eða enga. Blaðið kemur út tvívar á ári.

Tekioð er á móti áskriftnarbeiðnum í síma:
17367/813005, Bréfasími
889964. Áskrift verður innheimt með 2. tbl. 1994.